

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΥΓΕΙΑΣ»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Τίτλος εργασίας

«ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΠΛΑΝΗΤΗ ΦΙΛΙΚΟ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ»

Συγγραφέας/είς

Όνοματεπώνυμο:

Καλλιόπη Κλειδαρά

ΑΜ: 2020

Επιβλέπουσα

Όνοματεπώνυμο: Μπούνα Ανδρομάχη

Αθήνα, Φεβρουάριος, 2022

UNIVERSITY OF WEST ATTICA

SCHOOL PUBLIC HEALTH

DEPARTMENT PUBLIC AND COMMUNITY HEALTH

TITLE OF POSTGRADUATE PROGRAM (MSc/MBA)

"ENVIRONMENTAL COMMUNICATION AND HEALTH PROMOTION"

Diploma Thesis

Title

«SUSTAINABLE DEVELOPMENT FOR A PLANET FRIENDLY TO CHILDREN»

Student name and surname:

Kalliopi Kleidara

Registration Number: 2020

Supervisor name and surname:

Andromaxi Mpouna

Athens, February, 2022

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΥΓΕΙΑΣ»

Τίτλος εργασίας

«ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΠΛΑΝΗΤΗ ΦΙΛΙΚΟ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ»

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

A/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΑΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
	Μπούνα Ανδρομάχη	Διδάσκουσα ΕΔΒΜ	Επιβλέπουσα Επιβεβαιώνεται το γνήσιο. Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης / Verified by the Ministry of Digital Governance, Hellenic Republic 20220405094820+03'00'
	Σκαναβή Κωνσταντίνα	Καθηγήτρια	Μέλος συμβουλευτικής Επιτροπής Constantina Skanavis Skanavis Digitall date: 2022040613:01:35 +03'00'
	Παπαδάς Ιωάννης	Επίκουρος Καθηγητής	Μέλος συμβουλευτικής Επιτροπής Ioannis Paradas Digitally signed by Ioannis Paradas Date: 2022.04.06 13:01:35 +03'00'

Ψηφιακή Βεβαίωση Εγγράφου

Μπορείτε να ελέγξετε την ισχύ
του εγγράφου σκανάροντας το
QR code ή εισάγοντας τον κωδικό
στο docs.gov.gr/validate

Κωδικός εγγράφου: 4ISia0i1wUTHUKFXEFGYGg

Σελίδα: 1/1

Υπογραφή: ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ
ΜΠΟΥΝΑ ΒΑΪΛΑ
Πατρώνυμο: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΦΜ:
151067770

Ημ. Υπογραφής: 05/04/2022 09:48:17

Ο/η κάτωθι υπογεγραμμένος/η Κλειδαρά Καλλιόπη του Εμμανουήλ, με αριθμό μητρώου 434 φοιτητής/τρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών περιβαλλοντική επικοινωνία και προαγωγή υγείας» του Τμήματος δημόσιας και κοινοτικής υγείας της Σχολής δημόσιας υγείας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδικτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

*Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι ..... και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα
Κλειδαρά Καλλιόπη

Επιβεβαιώνεται το γνήσιο. Υπουργείο
Ψηφιακής Διακυβέρνησης / Verified by the Ministry
of Digital Governance, Hellenic Republic
20220404154402+03'00'
(Υπογραφή)

* Ονοματεπώνυμο /Ιδιότητα:

Μπούνα Ανδρομάχη / Διδάσκουσα ΕΔΒΜ/ Επιβλέπουσα

Ψηφιακή Υπογραφή Επιβλέποντα

Επιβεβαιώνεται το γνήσιο. Υπουργείο
Ψηφιακής Διακυβέρνησης / Verified by the Ministry
of Digital Governance, Hellenic Republic
20220404155519+03'00'

*Εάν κάποιος επιθυμεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για χρονικό διάστημα 6-12 μηνών (embargo), θα πρέπει να υπογράψει ψηφιακά ο/η επιβλέπων/ουσα καθηγητής/τρια, για να γνωστοποιεί ότι είναι ενημερωμένος/η και συναινεί. Οι λόγοι χρονικού αποκλεισμού πρόσβασης περιγράφονται αναλυτικά στις πολιτικές του Ι.Α. (σελ. 6):

<https://www.uniwa.gr/wp->

content/uploads/2021/01/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CC%81%CF%82_%CE%99%CE%B4%CF%81%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CC%81_%CE%91%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%BF%CF%85_final.pdf

Ψηφιακή Βεβαίωση Εγγράφου

Μπορείτε να ελέγξετε την ισχύ του εγγράφου
σκανάροντας το QR code ή εισάγοντας
τον κωδικό στο docs.gov.gr/validate

Επιβεβαιώνεται το γνήσιο. Υπουργείο
Ψηφιακής Διακυβέρνησης / Verified by the Ministry
of Digital Governance, Hellenic Republic
20220404154402+03'00'

Υπογραφή: ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΚΛΕΙΔΑΡΑ

Πατρώνυμο: ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΑΦΜ: 148220037

Κωδικός εγγράφου: 1XmyUjcx5D9q25v5z-8bQ Σελίδα: 1/1

Ημ. Υπογραφής: 04/04/2022 15:43:58

Ψηφιακή Βεβαίωση Εγγράφου

Μπορείτε να ελέγξετε την ισχύ του εγγράφου
σκανάροντας το QR code ή εισάγοντας
τον κωδικό στο
docs.gov.gr/validate

Επιβεβαιώνεται το γνήσιο. Υπουργείο
Ψηφιακής Διακυβέρνησης / Verified by the Ministry
of Digital Governance, Hellenic Republic
20220404155519+03'00'

Υπογραφή:

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ ΜΠΟΥΝΑ ΒΑΪΛΑ

Πατρώνυμο: ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΑΦΜ: 151067770

Κωδικός εγγράφου: At3na0fhiuI3mkSUz99Q8g Σελίδα: 1/1

Ημ. Υπογραφής: 04/04/2022 15:55:17

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Abstract.....	7
Εισαγωγή.....	8
1. Βιώσιμη Ανάπτυξη	9
1. α. Ιστορική αναδρομή.....	9
1. β. Περιβαλλοντική εκπαίδευση και βιώσιμη ανάπτυξη	13
1. γ. Αειφόρος Ανάπτυξη και βιώσιμη ανάπτυξη.....	16
1.δ Στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης	19
1.ε. Η βιώσιμη ανάπτυξη στην Ελλάδα.....	23
2 Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Νηπιαγωγείο	25
2. α. Η αξία της προσχολικής ηλικίας	25
2.α.1. Προγράμματα και βασικές αρχές εκπαίδευσης.....	28
2.α.2. Προγράμματα και ανάπτυξη δραστηριοτήτων	29
2.α.3. Το παιδί στο νηπιαγωγείο και κοινωνική του ζωή:	30
2.α. 4. Η θέση του παιδιού στο ανθρωπογενές περιβάλλον:.....	30
2.α.5. Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού και η αλληλεπίδραση με αυτό.....	31
2.α.6. Γιατί διδάσκουμε την βιώσιμη ανάπτυξη στο νηπιαγωγείο.....	32
2. β.. Πως διδάσκουμε την βιώσιμη ανάπτυξη στο νηπιαγωγείο.....	32
2. β.1. Μεθοδολογία.....	32
2. β.2. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού.....	33
2. β.3. Η διαθεματική προσέγγιση	33
2. β.4. Το ελεύθερο παιχνίδι	34
2. β.5. Η αξιολόγηση.....	34
3. Συμπεράσματα-Συζήτηση	36
Βιβλιογραφία	37
Ελληνόγλωσση:.....	37
Ξενόγλωσση	39
Ιστοσελίδες.....	40

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία βασικό θέμα είναι η βιώσιμη ανάπτυξη , οι στόχοι και οι σκοποί της, έτσι όπως έχουν διατυπωθεί και διαμορφωθεί από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Είναι βέβαια ένα φιλόδοξο και μεγαλόπνοο σχέδιο σε μια προσπάθεια των κατοίκων της γης να βοηθήσουν στον περιορισμό και την κατασπατάληση των φυσικών πόρων ούτως ώστε να κληροδοτηθεί ένας πλανήτης καθαρός , φιλικός και προσφέροντας τα φυσικά του πλούτη στις επόμενες γενιές. Η επίτευξη του στόχου αυτού έχει ως βασική προϋπόθεση την σύμπραξη όλων και η προσπάθεια θα ξεκινήσει μέσα από την απόκτηση γνώσης και ευαισθητοποίησης που θα ξεκινά από τις μικρότερες ηλικιακά ομάδες. Η εργασία αυτή στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζει την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, πως προέκυψε ο όρος και ποια στάδια προηγήθηκαν μέσα στο πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον εκπαιδευτικό χώρο του Νηπιαγωγείου και μέσα από το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας της Προσχολικής εκπαίδευσης , εξετάζονται οι στόχοι της, οι τρόποι της διαδικασίας μάθησης, η προσπάθεια για ευαισθητοποίηση σε θέματα περιβάλλοντος. Τέλος αναφέρονται τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από αυτήν τη διαδικασία στην προσπάθεια επιτυχίας των δεκαεπτά βιώσιμων στόχων που έχουν τεθεί από τον ΟΗΕ μέχρι το 2030.

Λέξεις κλειδιά: βιώσιμη, ανάπτυξη , παιδιά, στόχοι, αποτελέσματα

Abstract

The main topic in this paper is sustainable development, its goals and objectives, as formulated and formulated by the United Nations. It is, of course, an ambitious and ambitious plan in an effort of the inhabitants of the earth to help limit and squander natural resources so as to bequeath a clean, friendly planet and offering its natural riches to future generations. The achievement of this goal is a basic prerequisite for the cooperation of all and the effort will start through the acquisition of knowledge and awareness that will start from the younger age groups. This work in the first chapter examines the concept of sustainable development, how the term came about and what stages preceded it in the context of environmental protection. In the next chapter, reference is made to the educational area of the Kindergarten and through the legislative framework of operation of Pre-primary Education, the objectives of the ways of the learning process, the effort to raise awareness on environmental issues. Finally, the results that will result from this process in the effort to achieve the seventeen sustainable goals set by the UN by 2030 are mentioned.

Key words: sustainable, development, children, goals, results

Εισαγωγή

Ο πλανήτης είναι το σπίτι μας και τα παιδιά είναι το ωραιότερο και σημαντικότερο μέρος του πληθυσμού για το οποίο οφείλουμε να του κληροδοτήσουμε έναν πλανήτη υγιή, καθαρό, φιλικό. Αυτό μέχρι τώρα δεν έχει καταστεί δυνατόν αφού πολλά είναι τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί στον πλανήτη μας, προβλήματα για τα οποία υπεύθυνοι είμαστε οι άνθρωποι και οφείλονται στην έλλειψη σεβασμού και την κακομεταχείριση που έχουμε επιδείξει απέναντί του. Στον εικοστό πρώτο αιώνα, τον αιώνα που διανύουμε, συνηθίζουμε να λέμε ότι ο πλανήτης μας εκπέμπει SOS και καλούμαστε να αναλάβουμε πρωτοβουλίες για να βοηθήσουμε όλοι μαζί στην επίλυση των ζητημάτων. Είναι επίσης αλήθεια ότι εδώ και αρκετές δεκαετίες έχει ξεκινήσει η μελέτη, καταγραφή, προσπάθεια κινητοποίησης για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων, την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης με δράσεις και προγράμματα τα οποία συμπεριλαμβάνουν ,μαζί με διάφορους οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στο θέμα αυτό , με προεξάρχοντα τον ΟΗΕ, και το χώρο της εκπαίδευσης. Η περιβαλλοντική γνώση και ευαισθητοποίηση ορίζεται ως η ικανότητα των ατόμων να κατανοούν και να αξιολογούν τον αντίκτυπο της κοινωνίας στο περιβάλλον, ορίζεται επίσης ως γνώση που παράγεται με τον εντοπισμό υφιστάμενων περιβαλλοντικών προβλημάτων και την κατανόηση του τι τα προκαλεί και τις συνέπειές τους (Gambro & Switzky, 1996). Είναι αδιαμφισβήτητο λοιπόν πως από την μικρή κιόλας ηλικία πρέπει ο άνθρωπος να καλλιεργεί και να του καλλιεργείται περιβαλλοντική γνώση και συνείδηση με σκοπό καλύτερα και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, για ένα πλανήτη φιλοπεριβαλλοντικό για έναν πλανήτη φιλικό σε όλες τις μεταγενέστερες γενεές.

Η γνώση των περιβαλλοντικών προβλημάτων σήμαινε πάντα την εύρεση μιας αιτιώδους σχέσης μεταξύ των βασικών αιτιών αυτών των προβλημάτων (Αναστασάτος, 2004). Η περιβαλλοντική εκπαίδευση με τη σειρά της είναι μία παράμετρος και στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας η οποία μετά το 1980 και την δεκαετία που ακολούθησε αναπτύχθηκε, οργανώθηκε, εμπλουτίστηκε και κατάφερε να ενημερώσει, να προσφέρει γνώση και συνείδηση όπως προαναφέρθηκε, να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές για τα θέματα του περιβάλλοντος. Βοήθησε να ακολουθήσουν και να παρακολουθήσουν όλες τις εξελίξεις, τις αλλαγές που γίνονται στον τομέα αυτό, το πως από απλά περιβαλλοντικά θέματα και προσεγγίσεις φτάσαμε στη συζήτηση τώρα για βιώσιμη ανάπτυξη. Είναι βεβαίως σημαντικό όλα αυτά να ξεκινούν από τον εκπαιδευτικό χώρο και μάλιστα από την πρώτη εκπαιδευτική βαθμίδα, δηλαδή από το Νηπιαγωγείο, γιατί τα μικρά παιδιά μαθαίνουν εύκολα και γρήγορα, ευαισθητοποιούνται , μαθαίνουν να ενεργούν και να υιοθετούν τους ενδεδειγμένους τρόπους συμπεριφοράς έναντι των άλλων και του περιβάλλοντος. Εάν λοιπόν μπορεί να γίνει κάτι θετικό για τον πλανήτη θα γίνει με όχημα την ενημέρωση και συμμετοχή των παιδιών, αρχής γενομένης από την τρυφερή ηλικία φοίτησής τους στο νηπιαγωγείο. Εφαρμόζοντας εκπαιδευτικές αρχές για την αειφορία στην εκπαίδευση, το σχολείο μπορεί να διαμορφώσει στάσεις, αξίες και δεσμεύσεις για την προώθηση μιας δίκαιης και βιώσιμης κοινωνίας. Παρέχει επίσης μια ευκαιρία ανάπτυξης δεξιοτήτων, κατανόησης

και επίλυσης σχεδόν κάθε περιβαλλοντικού προβλήματος. Δημιουργεί ένα πλαίσιο για τη συνεργασία του σχολείου με την τοπική κοινωνία. Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, ανοίγει νέους ορίζοντες στους εκπαιδευτικούς για την εισαγωγή νέων μεθοδολογικών μεθόδων. (Τζαμπερής, 2010).

1. Βιώσιμη Ανάπτυξη

1. α. Ιστορική αναδρομή

Οι κοινωνίες διατηρούσαν μια σχέση, σιγουριάς και σεβασμού προς τη φύση και την εκπαίδευση που σχετίζεται με το περιβάλλον, η οποία διαμορφώθηκε σύμφωνα με τα στάδια του ανθρώπινου πολιτισμού. Με την ανάπτυξη του επιστημονικού και του τεχνολογικού κλάδου, η κατανόηση της φύσης από τον άνθρωπο, ιδιαίτερα η κατανόηση της σχέσης με τη φύση, έχει σταδιακά αποκλίνει.

Ο όρος περιβαλλοντική εκπαίδευση χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο Παρίσι το 1948 από τον Thomas Pritchard σε μια συνάντηση της Διεθνούς Ένωσης για τη Διατήρηση της Φύσης. Στη δεκαετία του 1970, το περιβαλλοντικό κίνημα προώθησε τη διεύρυνση της έννοιας της πνευματικής ιδιοκτησίας, η οποία δεν εκπαίδευε πλέον οικολόγους, αλλά έτεινε να εκπαιδεύει τους πολίτες σχετικά με την αλλαγή στάσεων και συμπεριφοράς (Παπαδημητρίου, 1998).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση πρωτοεμφανίστηκε ως επιστημονικός κλάδος τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 και επηρεάστηκε έντονα από το περιβαλλοντικό κίνημα που προσπάθησε να λύσει μια ποικιλία περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η φιλοσοφία της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΠΕ) είναι να αναπτύξει περιβαλλοντικές στάσεις σε μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, ώστε να γίνουν συνειδητοί πολίτες σε περιβαλλοντικά ζητήματα. Ο σκοπός του ΙΡ είναι να οργανώσει και να παρέχει διάφορες δεξιότητες και τεχνογνωσία σε περιβαλλοντικά θέματα σε άτομα που μπορούν να εφαρμόσουν αποτελεσματικά τα κατάλληλα εργαλεία για την αντιμετώπιση διαφόρων σοβαρών περιβαλλοντικών ζητημάτων. Σε αυτό το «τοπίο» ξεκίνησαν να εξελίσσονται πολλοί και διάφοροι κλάδοι της περιβαλλοντικής επιστήμης και τα περιβαλλοντικά θέματα παραδόθηκαν στην επιστημονική κοινότητα και το κράτος και οι ειδικοί έπρεπε να αναλάβουν την ευθύνη και πρέπει επίσης να αναλάβουν να εφαρμοστούν οι διάφορες και επιμέρους τεχνικές (Φλογαίτη, 1988).

Το ντεμπούτο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης πολλοί μελετητές το τοποθέτησαν κατά τη διάρκεια της εργασίας τους στην 7η Διεθνή Συνάντηση AD για την Π.Ε. στη Νεβάδα των ΗΠΑ το 1970. Το εννοιολογικό και μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης και λειτουργίας του ορίζεται σε διεθνή συνέδρια. Η υιοθέτηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που εκπονήθηκε από την UNESCO-UNEP, ήταν απαραίτητη για την αναμετάδοση της παγκοσμίας και την εξέλιξη της σε όλα τα επίπεδα. Οργανώθηκαν διάφορα συνέδρια και συναντήσεις για να προωθηθεί η περαιτέρω ανάπτυξή του, να διαμορφωθεί η φιλοσοφία, οι στόχοι, οι αρχές, το περιεχόμενό του και να του δοθεί μια σύγχρονη ταυτότητα (Giordan & Souchon, 1991). Σε συνεργασία με το UNEP, η UNESCO οργάνωσε το Έβδομο Διεθνές Πρόγραμμα για την

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη Στοκχόλμη το 1972. Στόχος του 7.Π.Π.Ε είναι η προώθηση της πνευματικής ιδιοκτησίας, η διεθνής συνεργασία και η ανταλλαγή ιδεών, πληροφοριών και εμπειριών σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Μέσα από τις δραστηριότητες του προγράμματος πραγματοποιούνται πολλές μελέτες, έρευνες, σεμινάρια και πειραματικά προγράμματα υλοποίησης, που παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της τηλεόρασης. Ταυτόχρονα, όμως, διοργανώθηκαν αρκετά περιφερειακά και διεθνή συνέδρια για θέματα της ΕΕ, με το καθένα να ακολουθούν μεγάλα διεθνή συνέδρια: Βελιγράδι (1975), Τιφλίδα (1977), Μόσχα (1987), Θεσσαλονίκη (1997).) και πιο πρόσφατα στο Durban της Νότιας Αφρικής (2007). (UNESCO, 1975).

Η *Χάρτα του Βελιγραδίου*, ήταν ένα από τα σημαντικότερα κείμενα προς συζήτηση σχετικά με την φύση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και την διαμόρφωση μιας νέας και σύγχρονης έννοιας. όπου τόνιζε τη διαμόρφωση ενός καινοτόμου και παγκοσμίου ήθους «... ενός ήθους σύμφωνα με το οποίο τα άτομα και οι κοινωνίες θα υιοθετούν στάσεις και αξίες εναρμονισμένες με τη θέση της ανθρωπότητας μέσα στη βιόσφαιρα. Ένα ήθος το οποίο θα αναγνωρίζει και θα απαντά με την ανάλογη ευαισθησία στη σύνθετη και διαρκώς μεταβαλλόμενη σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση και ανάμεσα στους ίδιους τους ανθρώπους». Ο τρόπος να γίνει εφικτό ένα τέτοιο περιβαλλοντικό ήθος είναι η εκπαίδευση, η οποία θα έχει ως στόχο: «να διαμορφώσει συνειδητούς πολίτες με γνώσεις, ευαισθησίες, φαντασία και επίγνωση των σχέσεων που τους συνδέουν με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον» (UNESCO, 1975).

Σημαντικό ρόλο για τον στόχο της Π.Ε. ήταν η Διάσκεψη της Τιφλίδας του 1977 όπου ενέκρινε τις κατευθυντήριες αρχές της. Με μοναδικό οδηγό τις αρχές της και προορισμό την επίλυση των περιβαλλοντικών ζητημάτων θα συνέχιζε να πορεύεται . Πρέπει να ενσωματωθεί στο υπάρχον πρόγραμμα σπουδών ως νέα διάσταση. Ταυτόχρονα, προτείνονται μέθοδοι διδασκαλίας που διευκολύνουν την άμεση εμπειρία και αυξάνουν τη συμμετοχή των μαθητών (UNESCO, 1975).

Στη Μόσχα το 1987, η αειφόρος ανάπτυξη αναγνωρίστηκε ως η μόνη λύση στα περιβαλλοντικά προβλήματα. Θεωρώντας ότι κάθε δράση για το περιβάλλον πρέπει να παίζει ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη, και ως σημαντικό μέσο για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης, η Π.Ε. (UNESCO, 1987).

Στην Θεσσαλονίκη σε διακήρυξη , επιβεβαιώνεται ότι: «προκειμένου να επιτευχθεί η αειφορία απαιτείται τεράστιος συντονισμός και συνδυασμός προσπαθειών σε μια σειρά κρίσιμων τομέων, ταχύτατη και ριζική αλλαγή των συμπεριφορών και τρόπου ζωής, συμπεριλαμβανομένης της αλλαγής των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης. Για το σκοπό αυτό, η κατάλληλη εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των πολιτών θα πρέπει να αναγνωρισθεί ως ένας από τους πυλώνες της αειφορίας μαζί με την νομοθεσία, την οικονομία και την τεχνολογία» (UNESCO & the Greek Government, 1997).

Στις δεκαετίες που έπονται, η περιβαλλοντική ευαισθησία σταδιακά διαποτίζει το κοινωνικό σώμα και τους χώρους της πολιτικής. Οι κυβερνήσεις στις διάφορες αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες συχνά διατήρησαν απεριόριστη οικονομική ανάπτυξη, αρχίζουν σταδιακά να συνειδητοποιούν ότι αυτή η πρακτική μπορεί να διαταράξει την ισορροπία μεταξύ των

ανθρώπινων και των φυσικών σχέσεων, και ως εκ τούτου τα πρότυπα πρέπει να αλλάξουν. πολιτική. Επιπλέον, αναγνωρίζεται ότι οι μεμονωμένες εθνικές προσπάθειες δεν επαρκούν για την αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος (Φλογαΐτη, 1993).

Με την έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης επιχειρείται η γεφύρωση ενός παραδοσιακά μεγάλου φάσματος, ανάμεσα σε δύο τελείως διαφορετικούς και αντιθετικούς κόσμους, αυτόν του περιβάλλοντος και αυτόν της οικονομίας. Αλλά λόγω της ασάφειας της έννοιας της αειφορίας, αυτή γίνεται δεκτή για να μπορέσει στην συνέχεια να ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους. Η επιτροπή Brundtland ικανοποίησε έτσι και τα δύο σκέλη της συζήτησης, εφόσον με την λέξη «Αειφορία» ικανοποιεί τους περιβαλλοντολόγους, ενώ με τη λέξη «Ανάπτυξη» ικανοποιεί τους ανθρώπους που ενδιαφέρονται για το οικονομικό κομμάτι και το επιχειρησιακό (Φλογαΐτη, 2011)

Ξεκινώντας την προσέγγιση του θέματός μας και θέλοντας να ορίσουμε την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης θα σταθούμε στον ορισμό της Επιτροπής Brundtland, σύμφωνα με τον οποίο Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να δεσμεύει την δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες. Διατυπώνει δηλαδή την άποψη ότι η ανάπτυξη είναι πολύ σημαντική και για την κάλυψη των αναγκών που έχει ο άνθρωπος αλλά και για να βελτιωθούν οι συνθήκες και η ποιότητα της ζωής τους. Επομένως θα πρέπει να γίνεται με χρηστή και υπεύθυνη χρήση των κοινωνικών, φυσικών και οικονομικών πόρων για να είναι αποτελεσματική. Είναι ένας ορισμός που προέκυψε μέσα από διεργασίες αφού η προσπάθεια για τη βιώσιμη ανάπτυξη έχει ξεκινήσει αρκετές δεκαετίες πριν, όταν το μακρινό για μας 1713 ο Hans Carl von Carlowitz, (Hans Carl von Carlowitz, 1645-1714) έλεγε ότι θα κόβονται κάθε φορά τόσα δέντρα από τα δάση, όσα θα είναι δυνατόν να αναπτυχθούν πλήρως εκ νέου. Τέθηκαν με αυτόν τον τρόπο οι πρώτες σκέψεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη αλλά χρειάστηκε να περάσουν πολλά χρόνια, να μεσολαβήσουν η βιομηχανική επανάσταση αλλά και δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, μεγάλη τεχνολογική ανάπτυξη και όλα αυτά με συνέπειες αρνητικές για το περιβάλλον. Από τη δεκαετία του 1960 αρχίζει η έκφραση ανησυχιών για το περιβάλλον από διάφορους επιστήμονες με καταγραφή των απόψεών τους απόψεις και έτσι το 1972 γίνεται το συνέδριο της Στοκχόλμης το οποίο σφραγίσθηκε από την ομιλία της Ίντιρα Γκάντι, της Ινδής πρωθυπουργού για τη σύνδεση που έκανε μεταξύ των υψηλών επιπέδων της φτώχειας με την υποτίμηση του φυσικού περιβάλλοντος και ταυτόχρονα κατηγόρησε τις πλούσιες πολιτείες για τον τρόπο με τον οποίο εκμεταλλεύονται τους φυσικούς πόρους για τα δικά τους συμφέροντα (HC von Carlowitz, 2009)

Η οργάνωση Club of Rome («Ομάδα της Ρώμης») στο βιβλίο "Limits to Growth" («Τα Όρια στην Μεγέθυνση») θα συνδέσει πρώτη, την οικολογία με την οικονομία αλλά και τη κοινωνική ανάπτυξη και έτσι έδωσε έναν πρόχειρο ορισμό της Βιώσιμης Ανάπτυξης. (Λαμπρίδη & Μέλλιου, 2015).

Η γνωστή σε όλους Επιτροπή Μπρούντλαντ (Brundtland and Commission) (1987), η οποία είναι υπεύθυνη για το περιβάλλον και για την ανάπτυξη του, οργάνωσε την πρώτη διάσκεψη για τη βιωσιμότητα το 1987 και μέσα από αυτήν προέκυψε ο ορισμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη έτσι όπως και

σήμερα τον χρησιμοποιούμε δηλαδή ότι βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται εκείνη «που ικανοποιεί τις παρούσες ανάγκες, χωρίς να βάζει σε κίνδυνο την δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Επίσης ετέθησαν οι ιδέες της ενδογενεακής και διαγενεακής δικαιοσύνης που αφορά δηλαδή την ίδια γενιά αλλά και το από γενιά σε γενιά. Στην επόμενη δεκαετία ιδρύονται τα πρώτα πράσινα κόμματα, αρχικά στη νέα Ζηλανδία και κατόπιν στη Μ. Βρετανία και ακολούθως το γερμανικό κόμμα των Πρασίνων, Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία των Πρασίνων και οι Ευρωπαίοι Πράσινοι. Έχουν γίνει πλήθος συνεδρίων, διεθνείς συμφωνίες σχετικά με το θέμα όπως είναι το συνέδριο της Βιέννης το 1985 και το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ το 1987, για τις ουσίες που είναι υπεύθυνες για την καταστροφή της στιβάδας του όζοντος (Λαμπρίδη & Μέλλιου, 2015).

Το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ έχει τεθεί σε ισχύ από τον Ιανουάριο του 1989 και έχει επικυρωθεί από 193 χώρες. Τα μέρη που έχουν επικυρώσει το Πρωτόκολλο συναντιούνται κάθε χρόνο ενώ αυτοί που συμμετείχαν στη Σύμβαση της Βιέννης συνεδριάζουν (κάθε 2 χρόνια), για να εκτιμήσουν την εξέλιξη και να εξετάσουν τα προβλήματα που χρειάζεται να αντιμετωπισθούν (Λαμπρίδη & Μέλλιου, 2015).

Τα Ηνωμένα Έθνη ήταν επίσης ενεργά σε αυτό το θέμα, ξεκινώντας από τη Σύμβαση Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC) και τη Διακυβερνητική Συνθήκη για την Κλιματική Αλλαγή. Η Σύμβαση συζητήθηκε και ξεκίνησε από τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED) ως η λεγόμενη «Σύνοδος Κορυφής της Γης στο Ρίο». Η UNFCCC ξεκίνησε να ισχύει στις 21 Μαρτίου 1994 και εγκρίθηκε από 192 χώρες εντός 90 ημερών από τον Δεκέμβριο του 2007. Οι συναντήσεις αυτών που συμμετέχουν στην σύμβαση είναι τακτικές για να αποτιμώνται τα αποτελέσματα των προσπαθειών και τη λήψη νέων μέτρων για το πώς να αντιμετωπισθεί η κλιματική αλλαγή. Επίσης έχουν συνάψει ένα πρωτόκολλο, εκείνο του Κιότο όπου συμφωνήθηκε πρώτιστος το 1997 στο Κιότο της Ιαπωνίας, για το οποίο ήταν απαραίτητα πλήθος συζητήσεις (1998-2004) για να καταλήξουν στις λεπτομέρειες της συμφωνίας. (International Institute for Sustainable Development. 2015. SD Timeline).

Το πρωτόκολλο που εξαναγκάζει τις βιομηχανοποιημένες χώρες να μειωθούν από το 5% του 2008-2012, με τις συνθήκες του Κιότο, ο αριθμός των αριθμών είναι στην Antex i (εκείνοι που είναι ένας από τους πρώτους 55% του συνολικού ποσοστού διοξειδίου του άνθρακα του 1990 (Jane, 2020) .

Παρόλο που η χώρα με το μεγαλύτερο θύμα του παγκόσμιου περιθωρίου, η Συνθήκη του Κιότο απορρίφθηκε το 2001, συμπεριλαμβανομένων των χωρών, συμμετέχοντας σε ευρωπαϊκές χώρες και την Ένωση.

Νοέμβριος του 2004, τότε που η Ρωσική Ομοσπονδία, το Πρωτόκολλο, έφθασε στο όριο του 50,5%. Το πρωτόκολλο άρχισε να πληρώνει ως νομική εφαρμογή το 2005. Μετά τον Δεκέμβριο του Δεκεμβρίου 2007, το πρωτόκολλο αξιολογήθηκε σε 177 χώρες (κολλήσει, 2015).

Το 2000, οι στόχοι της βελτίωσης της ηπιότερης ανάπτυξης (ανάπτυξη της χιλιετίας του ΟΗΕ), με τις προθεσμίες διακοπής, της πείνας, της πείνας, της πείνας και των αθέμιτων ασθενειών και των

γυναικών για να εξασφαλίσουν τη βασική εκπαίδευση της εκπαίδευσης σε προγράμματα εκπαίδευσης που εξαργυρώνονται όλες τις περιστάσεις και έχουν άδεια σε φυσικούς πόρους και πρόσβαση σε φυσικούς πόρους, να αποκτήσουν πρόσβαση σε όλες τις πηγές νερού, καθώς και να ξεκλειδώσετε όλες τις πηγές νερού Παγκόσμια ανάπτυξη.

Πριν από μερικά χρόνια, το 2005, η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής του ΟΗΕ αναγνώρισε τους τρεις πυλώνες που απαιτούνται για την προώθηση της βιωσιμότητας: οικονομικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό. Ωστόσο, έκτοτε έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές διασκέψεις του ΟΗΕ για το κλίμα, όπως αυτή του 2011 στο Durban της Νότιας Αφρικής, η οποία έληξε με την υπόσχεση να μειωθούν οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου σε κάποιες ανεπτυγμένες χώρες. Στόχος είναι να υπάρξει εκτεταμένη συμφωνία το 2015, η οποία εισέρχεται στις επιδόσεις του 2020, ενώ πρέπει επίσης να εξηγηθεί η σωστή νομική στάση της συμφωνίας.

Το 2012 πραγματοποιήθηκε η διάσκεψη του Ρίο + 20, στην οποία διορίστηκε η παγκόσμια κοινότητα για να εξασφαλίσει την ύπαρξη συμφωνίας σχετικά με τη μεταβίβαση της σφαιριότητας. 10coto Prootolcons για το πρωτόκολλο του Κιότο, το οποίο έγινε στο MMA στο MMA σε πέντε 2014 σε πέντε το 2014.

Δυστυχώς, παρά τις πολυετή και επαναλαμβανόμενες προσπάθειες των κοινοτήτων όλου του κόσμου, δεν έχουν έρθει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα και το ίδιο έγινε και στη διάσκεψη του Παρισιού αλλά δυστυχώς και στην τελευταία διάσκεψη στη Γλασκόβη και παρά τους δραματικούς τόνους που επικράτησαν. Σήμερα ο ΟΗΕ έχει θέσει δεκαεπτά στόχους βιώσιμης ανάπτυξης για έναν καθαρό πλανήτη. Δεκαεπτά στόχους οι οποίοι για να πετύχουν χρειάζεται η συνεργασία και η συμμετοχή όλων μας.¹

Από τη σύντομη αυτή αναδρομή κατανοούμε ότι δεν συμφωνούν πάντα όλα τα κράτη στη λήψη αποφάσεων και η σύνθεση προέρχεται μέσα και από τις διαφωνίες. Διαφωνίες οι οποίες οφείλουν να αμβλύνονται προκειμένου όχι μόνο να λαμβάνονται αποφάσεις αλλά και να υλοποιούνται με σεβασμό προς τον πλανήτη, το παρόν αλλά και το μέλλον των κατοίκων του. Όπως έχει ειπωθεί δεν κατοικούμε τον πλανήτη, τον νοικιάζουμε για το πέρασμά μας από την ζωή και οφείλουμε να τον κληροδοτήσουμε στους απογόνους μας, στα παιδιά αλλά σε κατάσταση βιώσιμη. Αυτό γίνεται αντιληπτό και για το λόγο αυτόν έχει ξεκινήσει μεγάλη προσπάθεια από το χώρο της εκπαίδευσης, και μάλιστα από τα πρώτα στάδια, της προσχολικής εκπαίδευσης για ενημέρωση των μαθητών και γνωριμία τους με τον πλανήτη, το περιβάλλον, τη λειτουργικότητα του καθώς και τα προβλήματά του μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση. (Γεωργόπουλος, 2006).

1. β. Περιβαλλοντική εκπαίδευση και βιώσιμη ανάπτυξη

---

¹ <https://unric.org/el/>.

Το περιβάλλον είναι μία έννοια περίπλοκη και πολυδιάστατη. Οι βασικές παράμετροι του, όπως ορίστηκαν στην Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης του ΟΗΕ το 1972 είναι δύο: το φυσικό περιβάλλον το οποίο απαρτίζεται από τη χλωρίδα, την πανίδα, τα οικοσυστήματα που βρίσκονται στις περιοχές της άγριας φύσης, τους βιοτόπους και το ανθρωπογενές περιβάλλον που συμπεριλαμβάνει αυτά που δημιούργησε ο άνθρωπος δηλαδή το υλικοτεχνικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό περιβάλλον με κύρια χαρακτηριστικά τους κοινωνικούς θεσμούς, τις αξίες τα υλικά, τοπογραφικά, πολιτιστικά και εργασιακά δεδομένα. Τα στοιχεία από τα οποία αποτελούνται τόσο το φυσικό όσο και το ανθρώπινο περιβάλλον βρίσκονται σε άμεση εξάρτηση μεταξύ τους αφού αποτελούν στοιχεία του ίδιου πλανήτη (Γεωργόπουλος, 2005).

Περιβάλλον είναι έννοια πολυσχιδής και διεπιστημονική αφού χρησιμοποιείται σε πολλές περιπτώσεις και εκφάνσεις στην ανθρώπινη δραστηριότητα. Το περιβάλλον είναι κυρίως ένα σύνολο συνθηκών και παραγόντων που δημιουργούν, υπάρχουν και εξελίσσονται, είναι ένα σύνολο φυσικών συνθηκών και παραγόντων που επηρεάζουν τους ζωντανούς οργανισμούς και μιλάμε για το φυσικό περιβάλλον, αλλά σημαίνει επίσης ένα σύνολο κοινωνικών συνθηκών και παραγόντων . επηρεάζουν άτομα και άτομα που σχετίζονται με κάποιον που υπάρχει στο κοινωνικό τους περιβάλλον (Πύλη για την ελληνική γλώσσα, 2006).²

Το περιβάλλον λοιπόν είναι σύστημα δυναμικό που δεν μένει στάσιμο αλλά αναπτύσσεται, εξελίσσεται και επηρεάζεται από τις αντιδράσεις τόσο των βιοτικών και αβιοτικών στοιχείων που το σχηματίζουν και επομένως δεν είναι αυτόνομο και αυτοδύναμο αλλά εναρμονίζεται από τις αντιδράσεις των στοιχείων αυτών (Σκαναβή, 2004). Ο ρόλος του όμως είναι σημαντικός και από την πλευρά της παιδαγωγικής επιστήμης αφού έχει σημαντικό ρόλο ακόμη από την προσχολική ηλικία. Αυτό γιατί είναι πεδίο αγωγής μέσα στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου και με τις διάφορες δραστηριότητες που υλοποιούνται σε διαφορετικούς χώρους και γίνονται χώροι παραγωγής εργασίας και πολιτισμού. Από την άλλη ένα τέτοιο περιβάλλον συντελεί στο να αποκτά το παιδί ερεθίσματα, εμπειρίες και μέσα από τα βιώματά του να αναπτύσσεται και να εξελίσσεται ως προσωπικότητα (Μιχαλοπούλου & Χιωτάκη, 2001).

Πιο συγκεκριμένα, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η προσπάθεια που γίνεται μέσα από το χώρο της εκπαίδευσης να γνωρίσουν τα παιδιά το περιβάλλον, τα χαρακτηριστικά του, τις λειτουργίες του, τα προβλήματα και τις επιπτώσεις που προέρχονται από αυτά για το ίδιο το περιβάλλον αλλά και για τους έμβιους οργανισμούς που διαβιούν εντός αυτού (Φλογαΐτη, 2006). Επιπλέον, η Π.Ε. είναι ένα μείζον θέμα που οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε όλες οι ηλικιακές ομάδες, σε όλη τη ζωή του καθενός, αλλά και να αντιμετωπίσει τις σύγχρονες εξελίξεις και αλλαγές για να αναλάβει τις απαραίτητες ευθύνες προς τον κοινό στόχο της βελτίωσης του περιβάλλοντος. (UNESCO, 1977).

Σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση καθορίστηκαν τρεις διαστάσεις:

1. «Η εκπαίδευση γύρω από το περιβάλλον» που ως περιεχόμενο έχει την εκπαίδευση και ως

---

² https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD&dq=

αντικείμενα μάθησης το περιβάλλον και την αειφορία και το ενδιαφέρον της επικεντρώνεται στο να γνωρίζει κάποιος το πως λειτουργεί το περιβάλλον , τι είναι η αειφόρος ανάπτυξη ,ποιες είναι οι συνέπειες και επιπτώσεις από την οικονομική και αναπτυξιακή δραστηριότητα των ανθρώπων αλλά και την τεχνολογική με μέσα φιλικά στο περιβάλλον.

2. Η «Εκπαίδευση από και μέσα στο περιβάλλον» έχει ως κέντρο το άτομο και την αλληλεπίδραση που έχει αυτό με το περιβάλλον. Αυτό συντελεί στο να ευαισθητοποιείται το άτομο για την αειφορία και το βοηθάει να καταλάβει ποια είναι η πρέπουσα συμπεριφορά , οι αξίες και οι στάσεις του απέναντι στο περιβάλλον που οδηγούν στη βιώσιμη ανάπτυξη. Επιπλέον το ίδιο το περιβάλλον θεωρείται ότι είναι μέσο και πεδίο μάθησης.

3. «Εκπαίδευση για το περιβάλλον» επικεντρώνει στη φιλοσοφία της εκπαίδευσης αφού το περιβάλλον προσεγγίζεται ως σκοπός της μάθησης και λειτουργεί σε αυτό το πλαίσιο. Ιδιαίτερα σημαντική θεωρεί το ρόλο που έχει ο άνθρωπος για το θέμα που μπορεί να οδηγήσει και σε κοινωνικές αλλαγές οι οποίες μπορούν και θα συντελέσουν στην επικράτηση της αειφόρου ανάπτυξης αλλά και στη χρηστή χρήση των φυσικών πόρων. Η εκπαίδευση αυτού του είδους επιπλέον συντελεί στο να κάνει το άτομο ενεργό αφού το κάνει να σκέφτεται κριτικά, να συμμετέχει, να κινητοποιείται, να συμμετέχει και σε λήψεις αποφάσεων , να λειτουργεί και να δρα με βάση τις αρχές της αειφορίας (Φλογαΐτη, 2011).

Συνοπτικά οι σκοποί της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης αναφέρονται αρχικά στην ενσυναίσθηση του φυσικού περιβάλλοντος, την ευαισθητοποίηση του ανθρώπου πάνω στα προβλήματα της εποχής που έχουν ενσκήψει σχετικά με το περιβάλλον, στο να αποκτήσει ο άνθρωπος γνώσεις και ικανότητες για να μελετηθούν και να αντιμετωπισθούν αυτά αλλά και εφόδια για κατανόηση της λειτουργικότητας του περιβάλλοντος, η απόκτηση και βελτίωση περιβαλλοντικού ήθους και ασφαλώς η ενεργή συμμετοχή του ατόμου για να προστατευτεί το περιβάλλον. Επιπλέον οι στόχοι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης είναι γνωστικοί και στόχοι συνειδητοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση γνωρίζουν τη δομή και τη λειτουργία του οικοσυστήματος, μπορούν και κατανοούν το γεγονός ότι οι φυσικοί πόροι δεν κάτι ατελείωτο και πως η αλόγιστη κατάχρησή τους στην ουσία έχει ολέθριες συνέπειες σε όλους τους ζωντανούς οργανισμούς. Παράλληλα συνειδητοποιούν ότι υπάρχει αλληλεξάρτηση ανάμεσα στους οικολογικούς, κοινωνικούς , οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες. Αντιλαμβάνονται επίσης ότι πρέπει να αλλάξει ο τρόπος που διαχειριζόμαστε τους φυσικούς πόρους. Ακόμη τους βοηθάει να ευαισθητοποιηθούν και να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, να συμμετέχουν σε δραστηριότητες για το περιβάλλον, αναπτύσσουν κριτική σκέψη των περιβαλλοντικών θεμάτων , δεξιότητες για να αναλύουν περιβαλλοντικά θέματα , να αξιολογούν τις διάφορες πληροφορίες αλλά και να κάνουν τις κατάλληλες επιλογές (Φλογαΐτη, 2006).

Η πραγματοποίηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε παιδαγωγικό επίπεδο βοηθάει τους μαθητές και να ευαισθητοποιηθούν και να κινητοποιηθούν, να κατανοήσουν αλλά και να λειτουργήσουν και να συνεργασθούν ομαδικά για θέματα του περιβάλλοντος που αφορούν το σύνολο των πολιτών , σε παγκόσμιο επίπεδο, σε και για όλο τον πλανήτη. Όλα αυτά μέσα από παιδαγωγικές

μεθόδους που ξεφεύγουν από τα κοινά και τετριμμένα μέσα και τρόπους διδασκαλίας οπότε και παιδαγωγικά κερδίζουν αφού είναι αυτοί διαμορφωτές και όχι απλοί ακροατές. Μέθοδοι όπως το Project, η επίλυση προβλήματος, η παρατήρηση, μελέτη πεδίου, έρευνες είναι μερικές από αυτές και θα βοηθήσουν το μαθητή με τις γνώσεις, τις δεξιότητες, τις αξίες και την κατανόηση του περιβάλλοντος που θα αποκτήσει να συμπεριφέρεται και να ζει επιδεικνύοντας τον απαιτούμενο σεβασμό προς το περιβάλλον και στην ενήλικη ζωή του (Κούσουλας, 2008).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση βρίσκεται σήμερα σε μια δυναμική ανάπτυξη και σε διαδικασία μετατροπής σε διάσταση βιωσιμότητας, ένας μετασχηματισμός που επιταχύνεται αργά αλλά σταθερά με τη διαρκή συμβολή και συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων. Ιδιαίτερη σημασία σε αυτή τη διαδικασία έχει η ενεργή συμμετοχή των πολιτών σε εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται σε επίπεδο τοπικό (Dillon, 2008).

Σε όλες τις διασκέψεις που έγιναν διεθνώς, τονίστηκε ότι για να επιτευχθεί η συνεχής πρόοδος απαιτούνται αλλαγές στις αξίες, τη συμπεριφορά, τα ατομικά και κοινωνικά επίπεδα. Παράγοντες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά είναι η γνώση, η μάθηση, η συμπεριφορά και τα κίνητρα. Η ιδέα ότι ένα άτομο έχει μια ενεργή δουλειά δεν είναι απλώς η γνώση ενός συγκεκριμένου προβλήματος, αλλά ολόκληρου του χαρακτήρα. Με την περιβαλλοντική εκπαίδευση, ισοδυναμεί με την κλασική έννοια της γνώσης, η οποία αποτελείται από διάφορες πηγές, αλλά θεωρείται μοχλός που λαμβάνει υπόψη το περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, η διαφορά μεταξύ ενός ανθρώπου που ξέρει τι να κάνει αλλά δεν μπορεί και ενός ανθρώπου που ξέρει και γνωρίζει τον χαρακτήρα (Cronbach, 1977).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση πρέπει να επικεντρωθεί σε σημαντικές αλλαγές στη συμπεριφορά και την ηθική των ατόμων και της κοινωνίας στο σύνολό της. Ως αποτέλεσμα, η γνώση πρέπει να διαχέεται σε όλη την κοινωνία, η οποία πρέπει να είναι ενεργή, να αναλαμβάνει την ευθύνη και να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων, γιατί το περιβαλλοντικό πρόβλημα δεν αφορά κάποιους επαγγελματίες, αλλά όλους τους πολίτες. (Φλογαίτη, 1998).

1. γ. Αειφόρος Ανάπτυξη και βιώσιμη ανάπτυξη

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης χρησιμοποιείται ευρέως. Αναπτύχθηκε κυρίως στις αρχές του 20ου αιώνα στην Αμερική και μετά στην Ευρώπη. Συνδέεται στενά με την έννοια της προστασίας, αλλά και με την αειφόρο διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος (Παπαδημητρίου, 2004). Είναι αναμφίβολα μια πολυκλαδική έννοια, ένα μοντέλο ανάπτυξης με οικονομική, τεχνολογική και κοινωνική διάσταση. Ο όρος αειφόρος περιγράφει τη βιώσιμη ανάπτυξη που είναι βιώσιμη ή φιλική προς το περιβάλλον και σχετίζεται άμεσα με τη διαχείριση των φυσικών πόρων του πλανήτη (Σκούρτος & Σοφούλης, 2004). Απώτερος στόχος είναι η προστασία του περιβάλλοντος, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με την ορθολογική χρήση των πόρων. Είναι μια εξέλιξη που ξεπερνά τα σύνορα και τις γενιές, που μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του παρόντος και ταυτόχρονα να φροντίσει τις επόμενες γενιές. Πιο αναλυτικά, αειφόρος ανάπτυξη, σύμφωνα με την ΟΥΝΕΣΚΟ (2014), είναι η ανάπτυξη η οποία

γίνεται μέσα από γνώσεις και δεξιότητες, αξίες ώστε να οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός βιώσιμου μέλλοντος. Η επίτευξη του στόχου αυτού απαιτεί ικανότητες κριτικής σκέψης, συνεργασίες για λήψη αποφάσεων με συνεργατικό τρόπο. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο εάν από μικρή ηλικία ενημερωθούν, αποκτήσουν γνώσεις τα παιδιά ώστε να αλλάξουν την συμπεριφορά τους απέναντι στο περιβάλλον και αναλάβουν δράση για βιώσιμη ανάπτυξη. Η Εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη υποστηρίζει αλλαγές στον τρόπο διδασκαλίας και προκρίθηκε στο χώρο της εκπαίδευσης με σκοπό την κινητοποίηση της παγκόσμιας κοινότητας για επιτυχία των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης. Συμπερασματικά κύριος στόχος της εκπαίδευσης για την αειφορία είναι οι πολίτες να γίνουν αυτόνομοι και ενεργοί, πολίτες που θα είναι ευαίσθητοι και ανήσυχοι, δεν θα είναι παθητικοί, θα έχουν οράματα και αξίες, θα προστατεύουν το περιβάλλον και θα αγωνίζονται γι' αυτό (Φλογαϊτή, 2006).

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη είναι η προσέγγισή της με τρόπο διεπιστημονικό, η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και αξιών βάσει των οποίων γίνεται η επίλυση προβλημάτων, η καλλιέργεια της συζήτησης και του διαλόγου, οι διάφορες και διαφορετικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στη διδασκαλία, η συμμετοχή και στη λήψη αποφάσεων αλλά και η δυνατότητα εφαρμογής των αποφάσεων αυτών σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο, θέτοντας τα παιδιά ως μέλη στην προσπάθεια αυτή για το καλό της Γης και των κατοίκων της (ΟΥΝΕΣΚΟ, 2005).

Στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 2009 ανακηρύχτηκε την 22α Απριλίου ως Παγκόσμια Ημέρα της Μητέρας Γης. Έτσι, τα κράτη μέλη συμφώνησαν να αναγνωρίσουν, ότι η Γη είναι το σπίτι όλων των ανθρώπων και εξέφρασαν την πεποίθησή τους ότι είναι απαραίτητο να προωθηθεί η αρμονία με τη Φύση προκειμένου να μπορέσει να επέλθει δίκαιη εξισορρόπηση ανάμεσα στις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανάγκες των σημερινών γενεών και φυσικά των μελλοντικών γενεών. Την ίδια χρονιά, η Γενική Συνέλευση ενέκρινε το πρώτο της ψήφισμα σχετικά με την αρμονία με τη φύση. Η Γενική Συνέλευση έχει αναγνωρίσει ευρέως ότι η κατάχρηση των φυσικών πόρων στον κόσμο και η ταχεία καταστροφή του περιβάλλοντος είναι αποτέλεσμα μη βιώσιμης κατανάλωσης και προτύπων παραγωγής που έχουν οδηγήσει σε αρνητικές συνέπειες και για τη Γη αλλά και για την υγεία και τη συνολική ευημερία της ανθρωπότητας. Η επιστημονική κοινότητα έχει τεκμηριώσει στοιχεία ότι ο σημερινός τρόπος ζωής μας, ιδίως η κατανάλωση και τα πρότυπα παραγωγής μας, έχει επηρεάσει σοβαρά τη φέρουσα ικανότητα της Γης (ΟΥΝΕΣΚΟ, 2005).

Η απώλεια της βιοποικιλότητας, η απερήμωση, η κλιματική αλλαγή και η διακοπή ορισμένων φυσικών κύκλων συγκαταλέγονται στο κόστος της περιφρόνησής μας για τη Φύση και της ακεραιότητας των οικοσυστημάτων της και των διαδικασιών υποστήριξης της ζωής. Όπως προκύπτει από πρόσφατες επιστημονικές εργασίες, ορισμένα πλανητικά όρια παραβιάζονται και άλλα κινδυνεύουν να είναι έτσι σε έναν κόσμο όπως συνήθως. Από τη βιομηχανική επανάσταση, η φύση αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα που υπάρχει σε μεγάλο βαθμό προς όφελος των ανθρώπων και τα περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείται ότι μπορούν να επιλυθούν μέσω της χρήσης της τεχνολογίας. Προκειμένου να καλυφθούν οι βασικές ανάγκες ενός αυξανόμενου πληθυσμού εντός των ορίων των πεπερασμένων πόρων της Γης,

είναι ανάγκη να καταρτιστεί ένα πιο βιώσιμο μοντέλο για την παραγωγή, την κατανάλωση και την οικονομία στο σύνολό της. Από το 2009, στόχος της Γενικής Συνέλευσης, εγκρίνοντας τα εννέα ψηφίσματά της για την Αρμονία με τη Φύση, είναι να καθορίσει αυτή τη νέα σχέση που βασίζεται σε μια μη ανθρωποκεντρική σχέση με τη Φύση. Τα ψηφίσματα περιέχουν διαφορετικές προοπτικές όσον αφορά την οικοδόμηση ενός νέου, μη ανθρωποκεντρικού παραδείγματος στο οποίο η θεμελιώδης βάση της σωστής και λανθασμένης δράσης σχετικά με το περιβάλλον δεν βασίζεται μόνο στις ανθρώπινες ανησυχίες. Η κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση επιβεβαιώθηκε περαιτέρω στο έγγραφο έκβασης της Διάσκεψης του ΟΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του 2012 με τίτλο «Το μέλλον που θέλουμε»: «Γνωρίζουμε ότι ο πλανήτης Γη και τα οικοσυστήματά του είναι δικά μας. Είναι το σπίτι και ότι η «Μητέρα Γη» είναι ένας κοινός όρος σε πολλές χώρες και περιοχές, και έχουμε παρατηρήσει ότι ορισμένες χώρες αναγνωρίζουν τα περιβαλλοντικά δικαιώματα στο πλαίσιο της προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης» (ΟΗΕ, 2009).

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η αντίπαλη κατάσταση πολλών και αντιφατικών μεταφράσεων, θεωρητικού και πρακτικού επιπέδου, που συχνά ερμηνεύονται. "(Παπαδημητρίου, 2004). Αειφόρος / μόνιμη πρόοδος που βασίζεται στις αρχές του 20ού αιώνα, ως συνεχές χειροκίνητο περιβάλλον (Παπαδημητρίου, 2004). Η πρώτη χρήση της συντήρησης είναι περιορισμένη επειδή πιστεύεται ότι είναι η δασοκομία και η αντιμετώπιση του χρήσης δασικών κέντρων. Ποια μακρά μέσα, υγιή ή συστηματικά ή συστηματικά όπως αναφέρει η Φλογαίτη (2006), τώρα που οι συζητήσεις συνεχίζονται και ο επιλογέας αποφασίζει να προσπαθήσει να ορίσει όσο το δυνατόν πληρέστερα το νόημα, θα ακολουθήσουν περαιτέρω ορισμοί. Ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη είναι πολύ ευκατανόητος και έχει μεταφραστεί για σοβαρές ανάγκες, το οποίο οφείλεται σε διάφορες απόψεις όσον αφορά τους εννοιολογικούς τρόπους και τις μεθόδους εφαρμογής. Αξίζει να ληφθεί ο Dobson (1996), υποδεικνύει αυτόν τον όρο Βιώσιμη Ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Γεωργόπουλο (1998), η προθεσμία για κάθε άτομο παραμένει τέλεια διαφορετικά πράγματα και μια κατάσταση που φαίνεται να εξαρτάται από τις συνθήκες και τις ανάγκες. Διαφορετικές ερμηνείες αυτής της έννοιας εμπλέκονται με δύο βασικούς τρόπους: ήπια και ισχυρή βιωσιμότητα ή, όπως εκφράζεται με πιο περιγραφικούς όρους, ατομική, τεχνολογική και περιβαλλοντική (Org, 1992), καθεμία με πολλές υποκατηγορίες που συχνά δεν διακρίνονται. Στο τεχνολογικό-τεχνοκρατικό πλαίσιο, υπάρχουν απόψεις ότι η ανάπτυξη μπορεί να συνεχιστεί, μέσα στο σημερινό πολιτικοκοινωνικό-οικονομικό σύστημα, εάν εφαρμοστούν κάποιες νέες μέθοδοι διαχείρισης. Ανάλογα με το οικολογικό πλαίσιο, δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη βιώσιμων κοινωνιών εντός των ορίων που θέτει ο πλανήτης, που εκφράζει καλύτερα τον όρο βιωσιμότητα ή βιωσιμότητα, που μεταφράζεται στα ελληνικά. Τα εναλλακτικά μοντέλα ανάπτυξης ισχυρίζονται ότι μπορούν να γίνουν αποδεκτά εν αναμονή αλλαγής της τρέχουσας αρνητικής πορείας, της συμμετοχής και των δράσεων όλων των πολιτών, των αλλαγών σε αξίες και προοπτικές. για την ποιότητα ζωής, την κατανάλωση, τις ανθρώπινες σχέσεις με το περιβάλλον και τους άλλους ανθρώπους που ζουν σε αυτό. σε αυτόν τον πλανήτη, αλλά και προς το συμφέρον των μελλοντικών γενεών (Παπαδημητρίου, 2006).

1.8 Στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης

Όπως ήδη έχει αναφερθεί ως βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται <<η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να δεσμεύει την δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες>>. Στο πέρασμα των αιώνων της παρουσίας του ανθρώπου στη Γη και στην προσπάθειά του να επιβιώσει, να δημιουργήσει, να αναπτυχθεί, είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι δεν σεβάστηκε τις πηγές του πλανήτη και το περιβάλλον που τον απαρτίζει δηλαδή το έδαφος με τα δάση του, το υπέδαφος, τον αέρα καθώς επίσης και το νερό. Η αστικοποίηση, η υπέρμετρη εκμετάλλευση του φυσικού και ορυκτού πλούτου, η κατασπατάληση του νερού, η υπερθέρμανση του πλανήτη από την αλόγιστη χρήση υλικών που τον βλάπτουν καθώς και η ραγδαία ανάπτυξη και χρήση της τεχνολογίας μαζί με ανθρωπίνες συμπεριφορές προς αυτόν αλλά και μεταξύ των ανθρώπων, δηλαδή η βία, οι πόλεμοι, η καταπίεση και η εκμετάλλευση από πλευράς των αναπτυγμένων κρατών έναντι των αδυνάτων, είναι κάποιες από τις αιτίες που δημιούργησαν μεγάλα προβλήματα σε όλες εκείνες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας που είναι απαραίτητες για την ομαλή διαβίωση του ανθρώπου. Η κλιματική αλλαγή, η ρύπανση των θαλασσών, η ερημοποίηση περιοχών, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η ανισότητα στην κατανομή του πλούτου, η φτώχεια σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη, ο αποκλεισμός μερίδας πολιτών από την εκπαίδευση, η κακοποίηση γυναικών και παιδιών, οι πόλεμοι είναι ορισμένες από τις δυσμενείς συνέπειες που έχουν δημιουργηθεί και φτάσαμε σε σημείο να λέμε ότι ο πλανήτης μας εκπέμπει SOS (Γεωργόπουλος, 2006).

Αυτό το οποίο χρειάζεται είναι η αλλαγή νοοτροπίας, αξιών και στάσεων ζωής και συμπεριφοράς απέναντί του. Αυτό ομολογουμένως δεν μπορεί να γίνει μόνο του, χρειάζεται τη συμμετοχή και τη βοήθεια όλων και γι' αυτό, όπως έχει αναφερθεί, ο ΟΗΕ, έχει θέσει δεκαεπτά στόχους για τη βιώσιμη ανάπτυξη, στόχοι στους οποίους καλεί να στρατευθούν τα κράτη της γης, στόχοι οι οποίοι μπορούν να επιτευχθούν όταν ξεκινήσει η ενημέρωση και η γνώση από τα παιδιά και για αυτό η εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη ξεκινάει από αυτά. Είναι ένα πολύ σημαντικό και μακρόπνοο έργο και προσπάθεια, της οποίας οι στόχοι (με επιμέρους υποστόχους) είναι οι εξής: (ΟΗΕ, 2015)³

Στόχος 1. Τερματισμός της φτώχειας σε όλες τις μορφές της παντού. Με άλλα λόγια, προβλέπει προσπάθειες για την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας παντού, την μείωση του ποσοστού ανδρών, γυναικών και παιδιών κάθε ηλικίας που ζουν σε κάθε μορφή φτώχειας και τη θέσπιση μέτρων κοινωνικής προστασίας. ίσο δικαίωμα σε οικονομικούς πόρους και πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, ιδιοκτησία και έλεγχο γης, καθώς και άλλες μορφές ιδιοκτησίας, κληρονομιάς, φυσικών πόρων, κατάλληλων νέων τεχνολογιών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών.

³ (<https://sdgs.un.org/goals>)

Στόχος 2. Τερματισμός της πείνας, επίτευξη επισιτιστικής ασφάλειας και βελτιωμένη διατροφή και προώθηση της βιώσιμης γεωργίας. Αυτό σημαίνει ότι λαμβάνεται πρόνοια για τον τερματισμό της πείνας έως το 2030 και ανοίγει η πρόσβαση σε τρόφιμα θρεπτικά και ασφαλή όλων των ανθρώπων, και ιδιαίτερα των φτωχών και των ατόμων που ανήκουν σε αδύναμες ομάδες στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και τα βρέφη. Επίσης κατάργηση του φαινομένου του υποσιτισμού και αντιμετώπιση των διατροφικών αναγκών ευάλωτων ομάδων, όπως είναι οι έγκυες γυναίκες και οι ηλικιωμένοι. Επίσης προσπάθεια για να επιτευχθεί και αύξηση παραγωγής αλλά και εισοδήματος μικρών οικογενειακών γεωργικών επιχειρήσεων και εργαζομένων σε αυτές γυναικών με παράλληλη εφαρμογή πρακτικών τέτοιων που και θα βοηθούν στην προστασία του οικοσυστήματος, στην προσαρμογή και ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή και θα βελτιώνεται η παραγωγικότητα.

Στόχος 3. Διασφάλιση υγιούς ζωής και προώθηση της ευημερίας για όλους σε όλες τις ηλικίες. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της άμεσης πρόσβασης των πολιτών σε εμβόλια και φάρμακα για τον οικονομικά ευάλωτο πληθυσμό για την καταπολέμηση ασθενειών και επιδημιών μέσω πρόληψης και θεραπείας, αλλά και για την επίτευξη ψυχικής υγείας και ευημερίας και για την αντιμετώπιση των συνεπειών της χρήσης ναρκωτικών και αλκοόλ.

Στόχος 4. Διασφάλιση ποιοτικής εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς και προώθηση ευκαιριών διά βίου μάθησης για όλους. Ελεύθερη και ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση για αγόρια και κορίτσια αλλά και για ενήλικους που θέλουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους. Απόκτηση δεξιοτήτων και ικανοτήτων προκειμένου να μπορέσουν να σταδιοδρομήσουν επαγγελματικά και χωρίς διακρίσεις και ανισότητες εξαιτίας φύλου, φυλής ή αναπηρίας.

Στόχος 5. Επίτευξη της ισότητας των φύλων και ενδυνάμωση όλων των γυναικών και των κοριτσιών, δηλαδή αντιμετώπιση των διακρίσεων με όποια μορφή και αν εκδηλώνονται εις βάρος όλων των γυναικών και κοριτσιών, εξάλειψη όλων των μορφών βίας κατά των γυναικών και κοριτσιών σε δημόσιους και ιδιωτικούς τομείς καθώς και δημιουργία ευκαιριών συμμετοχής των γυναικών σε ηγετικές θέσεις και σε όλους τους τομείς, σε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο.

Στόχος 6. Διασφάλιση διαθεσιμότητας και βιώσιμης διαχείρισης των υδάτων και της αποχέτευσης για όλους. Αυτό σημαίνει να μπορούν όλοι να έχουν ελεύθερη πρόσβαση σε πόσιμο νερό και να μπορούν να το χρησιμοποιούν για την προσωπική τους υγιεινή. προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας των υδάτων και μείωση του ποσοστού των μη επεξεργασμένων λυμάτων και αύξηση της ανακύκλωσης και της ασφαλούς επαναχρησιμοποίησης παγκοσμίως.

Στόχος 7. Εξασφάλιση πρόσβασης σε προσιτή, αξιόπιστη, βιώσιμη και σύγχρονη ενέργεια για όλους. Δηλαδή, εξασφάλιση ανοικτής πρόσβασης σε προσιτές, αξιόπιστες και σύγχρονες ενεργειακές υπηρεσίες, αύξηση του μεριδίου ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας

για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην έρευνα και τεχνολογίες καθαρής ενέργειας, για αύξηση της ενεργειακής απόδοσης των αναπτυσσόμενων και καθαρών τεχνολογιών προς βελτίωση.

Στόχος 8. Προώθηση χωρίς αποκλεισμούς της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, της πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και της αξιοπρεπούς εργασίας για όλους. Με άλλα λόγια, στόχος είναι να βελτιωθεί σταδιακά η παγκόσμια αποδοτικότητα των πόρων και της κατανάλωσης και να προσπαθήσουμε να αποσυνδέσουμε την οικονομική ανάπτυξη από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Επίτευξη πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για όλες τις γυναίκες και τους άνδρες, συμπεριλαμβανομένων των νέων και των ατόμων με αναπηρίες, ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας, μείωση του ποσοστού ανέργων, ανειδίκευτων ή ανειδίκευτων νέων, αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη και την εξάλειψη των χειρότερων μορφές παιδικής εργασίας.

Στόχος 9. Δημιουργία ανθεκτικών υποδομών, προώθηση της βιώσιμης εκβιομηχάνισης χωρίς αποκλεισμούς και προώθηση της καινοτομίας που περιλαμβάνει την ανάπτυξη υποδομών οι οποίες θα είναι ποιοτικές, αξιόπιστες, βιώσιμες και ανθεκτικές.

Στόχος 10. Μείωση της ανισότητας εντός και μεταξύ των χωρών. Ειδικότερα: να επιτευχθεί σταδιακά και να διατηρηθεί η αύξηση του κατώτερου εισοδήματος του 40% του πληθυσμού με ρυθμό υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο και έτσι να ενισχυθεί και να προωθηθεί η κοινωνική, οικονομική και πολιτική ένταξη όλων, ανεξάρτητα από ηλικία, φύλο, αναπηρία, φυλή, εθνικότητα, καταγωγή, θρησκεία ή οικονομικό ή άλλο καθεστώς. Να διασφαλισθούν δηλαδή ίσες ευκαιρίες και να μειωθούν οι ανισότητες.

Στόχος 11. Να καταστούν οι πόλεις και οι ανθρώπινοι οικισμοί χωρίς αποκλεισμούς, ασφαλείς, ανθεκτικοί και βιώσιμοι: να εξασφαλισθεί η πρόσβαση όλων σε επαρκή, ασφαλή και οικονομικά προσιτή στέγαση και βασικές υπηρεσίες και να αναβαθμισθούν οι φτωχογειτονιές, να υπάρχει πρόσβαση σε ασφαλή, οικονομικά προσιτά και βιώσιμα συστήματα μεταφορών για όλους.

Στόχος 12. Διασφάλιση βιώσιμων προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής με εφαρμογή του δεκαετούς πλαισίου προγραμμάτων για τη βιώσιμη κατανάλωση και παραγωγή (10YFP), όλων των χωρών που αναλαμβάνουν δράση, με τις ανεπτυγμένες χώρες να πρωτοστατούν, λαμβάνοντας υπόψη την ανάπτυξη και τις δυνατότητες των αναπτυσσόμενων χωρών.

Στόχος 13. Ανάληψη επείγουσας δράσης για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και των επιπτώσεών της. Η επίτευξη του στόχου αυτού απαιτεί να ενισχυθεί η ικανότητα της προσαρμογής και της αντοχής στους κινδύνους που συνδέονται με το κλίμα και φυσικές καταστροφές σε όλες τις χώρες αλλά και η λήψη μέτρων για την κλιματική αλλαγή να γίνει μέρος των εθνικών πολιτικών, να αναπτυχθούν στρατηγικές και σχεδιασμός και να προωθηθεί η βελτίωση της εκπαίδευσης, η ευαισθητοποίηση και η ανθρώπινη ικανότητας για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής, την προσαρμογή, τη μείωση των επιπτώσεων και την έγκαιρη προειδοποίηση.

Στόχος 14. Λαμβάνεται μέριμνα για τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση των ωκεανών, των θαλασσών και των θαλάσσιων πόρων για βιώσιμη ανάπτυξη. Με άλλα λόγια, στόχος είναι η πρόληψη και η μείωση κάθε είδους θαλάσσιας ρύπανσης. Να σταματήσει η υπεραλίευση, η παράνομη, λαθραία, άναρχη αλιεία και οι καταστροφικές αλιευτικές πρακτικές με τη θέσπιση επιστημονικών σχεδίων διαχείρισης για την αποκατάσταση των ιχθυοποθεμάτων το συντομότερο δυνατό.

Στόχος 15. Προωθείται η προστασία, αποκατάσταση και προώθηση της βιώσιμης χρήσης των χερσαίων οικοσυστημάτων, η βιώσιμη διαχείριση των δασών, η καταπολέμηση της απερήμωσης και η ανάσχεση και αντιστροφή της υποβάθμισης της γης καθώς και η ανάσχεση της απώλειας βιοποικιλότητας, η διατήρηση, αποκατάσταση και βιώσιμη χρήση των χερσαίων και εσωτερικών οικοσυστημάτων γλυκών υδάτων και των υπηρεσιών τους.

Στόχος 16. Προώθηση ειρηνικών και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνιών για βιώσιμη ανάπτυξη, παροχή πρόσβασης στη δικαιοσύνη για όλους και δημιουργία αποτελεσματικών, υπόλογων και χωρίς αποκλεισμούς θεσμών σε όλα τα επίπεδα. Αυτό που επιδιώκεται είναι να μειωθούν όλες οι μορφές βίας και τα σχετικά ποσοστά θνησιμότητας παντού, να σταματήσουν η κακοποίηση, η εκμετάλλευση, η εμπορία ανθρώπων και κάθε μορφή βίας και βασανιστηρίων κατά των παιδιών. Προωθείται ακόμη το κράτος δικαίου σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και η εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης στη δικαιοσύνη για όλους.

Στόχος 17. Χρηματοδότηση, δηλαδή ενίσχυση των μέσων που εφαρμόζονται για να αναζωογονηθεί η παγκόσμια εταιρική σχέση για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ενίσχυση της κινητοποίησης των τοπικών πόρων μέσω της διεθνούς στήριξης προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, προκειμένου να βελτιωθεί η τοπική ικανότητα συλλογής φόρων και άλλων εσόδων. Τεχνολογία, που σημαίνει ενίσχυση της περιφερειακής και διεθνούς συνεργασίας Βορρά-Νότου για πρόσβαση στην επιστήμη, την τεχνολογία και την καινοτομία και την προώθηση της ανταλλαγής γνώσης υπό αμοιβαία συμφωνημένους όρους.

Εμπόριο, στον τομέα του εμπορίου προωθείται καθολικό, βασιζόμενο σε κανόνες, ανοικτό, αμερόληπτο και δίκαιο πολυμερές εμπορικό σύστημα. Επίσης προωθείται αύξηση των εξαγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών, εφαρμογή της αδασμολόγητης πρόσβασης στην αγορά χωρίς ποσοστώσεις σε μόνιμη βάση, για όλες τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες που συνάδουν με τις αποφάσεις του ΠΟΕ.⁴

Συστημικά ζητήματα. Πολιτική και θεσμική συνοχή που αφορά την ενίσχυση της παγκόσμιας μακροοικονομικής σταθερότητας, μέσα από τον συντονισμό των πολιτικών και της συνοχής των πολιτικών. Επιπλέον προωθεί την ενίσχυση της συνοχής των πολιτικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη, το σεβασμό στο χώρο της πολιτικής και την ηγεσία κάθε χώρας για τη θέσπιση και την εφαρμογή πολιτικών που προβλέπουν την αντιμετώπιση της φτώχειας και τη βιώσιμη ανάπτυξη.⁵

⁴ (<https://sdgs.un.org/goals>). (ΟΛΑ).

⁵ (<https://sdgs.un.org/goals>)

Συνεργασίες, πολλών ενδιαφερόμενων μερών που σημαίνει ενίσχυση της παγκόσμιας εταιρικής σχέσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη η οποία συμπληρώνεται από εταιρικές σχέσεις πολλών συμμετεχόντων που κινητοποιούν και ανταλλάσσουν γνώσεις, εμπειρογνωμοσύνη, τεχνολογίες και χρηματοδοτικούς πόρους για τη στήριξη της επίτευξης στόχων βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις χώρες, ιδίως στις αναπτυσσόμενες.⁶

1.ε. Η βιώσιμη ανάπτυξη στην Ελλάδα

Περιβάλλον και άνθρωπος είναι όψεις του ίδιου νομίσματος. Ο άνθρωπος ζει και πράττει μέσα στο και από το περιβάλλον και το περιβάλλον επηρεάζει αλλά και επηρεάζεται από τις ανθρώπινες συμπεριφορές και δραστηριότητες. Έτσι η ραγδαία και μεγάλη τεχνολογική εξέλιξη είχε ως συνέπειες την υπερβολική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων αλλά και τη μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος σε όλες τις παραμέτρους του ,δηλαδή της ατμόσφαιρας με τα καυσαέρια και τις αναθυμιάσεις από βιομηχανίες και αυτοκίνητα, τη θάλασσα με τα απορρίμματα, τα λύματα που καταλήγουν σε αυτήν και καταστρέφουν με τη σειρά τους τη ζωή ζώων, πτηνών, φυτών που εξαρτώνται από αυτή. Το έδαφος και το υπέδαφος που μολύνονται και καταστρέφονται και από την υπερεκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών αλλά και από τις μεγάλες και συχνές πυρκαγιές που έχουν ως συνέπεια την καταστροφή τεράστιων δασικών εκτάσεων , ερήμωση της υπαίθρου, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Η κατάσταση δεν είναι ευοίωνη αφού οι μεγάλες πυρκαγιές που ξεσπούν στη χώρα έχουν αποψιλώσει μεγάλο τμήμα των δασών, έχει συρρικνωθεί το πράσινο που βρίσκεται στις αστικές περιοχές, η βιομηχανική ανάπτυξη δεν έγινε με τα απαιτούμενα μέσα προστασίας και η ρύπανση της ατμόσφαιρας και των θαλασσών είναι μεγάλη. Η συνοπτική αυτή αναφορά δείχνει μια προβληματική πραγματικότητα η οποία βέβαια δεν αφορά μόνο τη χώρα μας, είναι συνισταμένη της παγκόσμιας κοινότητας η οποία δημιούργησε μεγάλη ανησυχία και προκειμένου να λειανθεί η κατάσταση αυτή και να βελτιωθεί ελήφθησαν μέτρα, έγιναν διασκέψεις, κατεβλήθησαν προσπάθειες και ως αποτέλεσμα είναι η προσπάθεια επίτευξης των δεκαεπτά στόχων βιώσιμης ανάπτυξης , που αποτελούν κεντρική πολιτική και μεγάλο στοίχημα για όλον τον πλανήτη μέσω του ΟΗΕ.⁷

Σε ότι αφορά την Ελλάδα στη χώρα μας το 1951 για πρώτη φορά ιδρύθηκε οργάνωση που σχετιζόταν με την περιβαλλοντική προστασία, η «Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης». Από κει και μετά και εξαιτίας της βιομηχανικής ανάπτυξης άρχισε η καταστροφή του περιβάλλοντος με ορατά περιβαλλοντικά προβλήματα. Είχαμε όμως και τη δημιουργία οικολογικού κινήματος, ακολούθως κινητοποιήσεις με συμμετοχή και επιστημονικών εταιρειών οι οποίες όμως δεν είχαν αρχικά τη γνώση τόσο για τα προβλήματα όσο και για τους κατάλληλους χειρισμούς για την αντιμετώπισή τους. Στη χώρα μας εφαρμόζεται η στρατηγική εκείνη της αειφόρου ανάπτυξης και της προστασίας του

⁶ (<https://sustainabledevelopment.un.org/>)

⁷ <http://www.yppe.gr/>

περιβάλλοντος, η οποία περιλαμβάνει πολιτικές και δράσεις, που στοχεύουν στον περιορισμό των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, τη σωστή διαχείριση των υδάτινων πόρων, τη διαχείριση και την ανακύκλωση των αποβλήτων και των απορριμμάτων. Έχει επικυρώσει και συμμετέχει στο πρόγραμμα βιώσιμης ανάπτυξης του ΟΗΕ ,έχει υπογράψει τις διεθνείς συμβάσεις που αναφέρονται στο περιβάλλον και οι δράσεις εκτείνονται σε όλους τους τομείς. Ειδικότερα επίσης επιχειρείται και πλήρης ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της κοινοτικής νομοθεσίας ενώ το θεσμικό πλαίσιο είναι ήδη σημαντικά επηρεασμένο από τις θεσμικές ρυθμίσεις, Προωθείται η συνεργασία και η δημιουργία συναινετικών μηχανισμών που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη διαλόγου ,κατανόησης, υιοθέτησης στόχων για την ανάπτυξη και προγράμματα δραστηριοτήτων που θα είναι αποδεκτά από όλους τους παραγωγικούς φορείς. Η ενίσχυση του δημόσιου διαλόγου, αλλά και της εκπαίδευσης για το περιβάλλον, με σκοπό την κοινοποίηση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την ανάπτυξη και την ευημερία των πολιτών με ταυτόχρονη προσπάθεια κατανόησης ότι αυτός είναι ο μόνος ενδεδειγμένος τρόπος ανάπτυξης. . Η ανάπτυξη σύγχρονων υποδομών με υψηλή προστιθέμενη αξία, οι οποίες στηρίζονται στην αξιοποίηση της πληροφορικής και των σύγχρονων τεχνολογιών. Μέσω των δράσεων αυτών διευκολύνονται η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και η σωστή αξιοποίηση των πόρων, ενώ οι επιπτώσεις των δράσεων αυτών έχουν θετικές επιπτώσεις για το περιβάλλον. Η εκπόνηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων αειφόρου ανάπτυξης σε επίπεδο ΟΤΑ, όπου θα περιλαμβάνονται όλες οι δράσεις και τα μέτρα επί μέρους προγραμμάτων, τα οποία αφορούν έμμεσα ή άμεσα το περιβάλλον, καθώς και απαιτούμενες δράσεις, ώστε να εφαρμοστεί η πολιτική της αειφόρου ανάπτυξης όπως είναι η εφαρμογή διαχειριστικών μελετών, χωροταξικών μελετών, αστικών αναπλάσεων. Είναι μεγάλες οι απαιτήσεις για την εφαρμογή αυτής της στρατηγικής, της αειφόρου ανάπτυξης. Παροχή διοικητικής υποστήριξης και κινήτρων, ώστε να ενθαρρυνθούν επενδύσεις τεχνολογικού εκσυγχρονισμού στο παραγωγικό δυναμικό, να αναβαθμιστούν, να αναδιαρθρωθεί η ενδοεπιχειρησιακή οργάνωση και να αξιοποιηθούν οι δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού του πλανήτη, γενικότερα αυτό που ονομάζεται κλιματική αλλαγή (Αγγελίδου & Αθανασίου, 2015).

Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες που έχουν συνταχθεί στην προσπάθεια αυτή και έχουν δεσμευτεί να προσπαθήσουν για την επίτευξη στόχων. Από το 2005 μέχρι και σήμερα, η χώρα μας αντιμετώπισε μία δεκαετή οικονομική κρίση , μεγάλο διάστημα κατά το οποίο για να μπορέσει να αντιμετωπίσει και να ανταπεξέλθει στα οξυμένα προβλήματα παραμέρισε τα περιβαλλοντικά θέματα. Η πορεία και οι δείκτες στην προσπάθεια επίτευξης στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης αποτυπώνονται στις αξιολογήσεις που γίνονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΟΟΣΑ και οι οποίοι δείχνουν ότι τα τελευταία χρόνια οι δείκτες , τουλάχιστον σε ορισμένους τομείς βελτιώνονται. Ειδικότερα, η χώρα μας , όπως αναφέρουν τα στοιχεία του ΟΟΣΑ, διαχρονικά έχει καλύψει το 49% του ποσοστού της απόστασης (αντί του 58% που είναι ο στόχος του ΟΟΣΑ) και είναι από τις χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά κάλυψης των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης (Αγγελίδου & Αθανασίου, 2015).

Αναλυτικά στοιχεία που δείχνουν την πρόοδο της χώρας μας στη βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας μας δείχνουν ότι το ποσοστό σχετικής φτώχειας (ποσοστό του πληθυσμού με εισόδημα κάτω του 50% του διαμέσου εισοδήματος) είναι το ίδιο με το μέσο όρο του ΟΟΣΑ. σε μια εποχή που οι Έλληνες είχαν χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, χαμηλή παραγωγικότητα και υψηλή ανεργία.

Επιπλέον γίνεται φανερό ότι μπορεί να μην έχει πρόβλημα τροφής, να έχει ένα σχετικά καλό σύστημα υγείας αλλά αντιμετωπίζει θέματα στον τομέα της ισότητας των δύο φύλων, της διά βίου εκπαίδευσης, της ανεργίας αλλά και της εξειδίκευσης και κατάρτισης των νέων και των δαπανών για την έρευνα και την ανάπτυξη που είναι χαμηλές (Αγγελίδου & Αθανασίου, 2015).

Ακόμη υπάρχει πρόβλημα στο θέμα της ανακύκλωσης, των σκουπιδιών και των ρύπων, της ατμοσφαιρικής ρύπανσης στις πυκνοδομημένες πόλεις. Η εγκληματικότητα δεν θεωρείται μεγάλη σε αντίθεση με τη μεγάλη έλλειψη εμπιστοσύνης που υπάρχει προς τους θεσμούς. Αυτό το οποίο προκύπτει από τη μελέτη των αποτελεσμάτων και σύγκριση με χώρες που βρίσκονται στις πρώτες θέσεις της επίτευξης των δεκαεπτά στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ότι, η ανάπτυξη για να είναι ισορροπημένη χρειάζεται ισχυρή οικονομία η οποία όμως πρέπει να συνοδεύεται και από μεγαλύτερη αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος.⁸

Η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να είναι βιώσιμη μόνο εάν είναι ισορροπημένη και συνοδεύεται από ανάπτυξη για όλους τους πολίτες σε όλους τους τομείς που καθορίζουν την ανθρώπινη διάσταση στο σύνολό της, συμπεριλαμβανομένης της φροντίδας, στον πλανήτη στον οποίο ζούμε.

2 Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Νηπιαγωγείο

2. α. Η αξία της προσχολικής ηλικίας

Τα παιδιά είναι το πιο σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού, είναι αυτό που δημιουργεί ελπίδες και εμπνέει αισιοδοξία, είναι το τμήμα εκείνο του πληθυσμού όμως που για να αναπτυχθεί σωστά χρειάζεται τη φροντίδα, την προσοχή αλλά και τον σεβασμό όλων. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών συνέταξε και περισσότερα από εκατό χώρες -μέλη του έχουν υπογράψει την Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, δεσμευόμενες ότι θα προσπαθήσουν αυτά να γίνουν πράξη. Τα παιδιά με βάση την Σύμβαση αντιμετωπίζονται ισότιμα, έχουν δικαιώματα στην υγεία, την παιδεία, στο να έχουν ελεύθερο χρόνο, στο παιχνίδι, στο να είναι εξασφαλισμένη η τροφή τους, να μην βιώνουν φτώχεια και κακοποίηση, να προστατεύονται και να ζουν σε και με συνθήκες αξιοπρεπείς σε ασφαλές περιβάλλον και μέσα σε οικογένεια η οποία όμως έχει την υποχρέωση να τους εξασφαλίζει όλα όσα χρειάζονται για την σωστή ανάπτυξή τους. Έχουν το δικαίωμα να ζουν σε περιβάλλον που θα μπορούν να είναι χαρούμενα και δημιουργικά (ΟΥΝΕΣΚΟ, 1968)

⁸ <http://www.oecd.org/sdd/measuring-distance-to-the-sdg-targets-2019-a8caf3fa-en.htm>.

Σύμφωνα με την UNICEF που είναι η επίσημη οργάνωση του ΟΗΕ η οποία έχει ως πρώτιστο στόχο την προστασία των παιδιών και των δικαιωμάτων τους σε παγκόσμιο επίπεδο, η επιστήμη δείχνει ότι η ζωή είναι μια ιστορία για την οποία η αρχή της δίνει τον τόνο. Αυτό καθιστά τα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας μια εποχή μεγάλων ευκαιριών, αλλά και μεγάλου κινδύνου. Οι εγκέφαλοι των παιδιών χτίζονται, κάθε στιγμή, καθώς αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους. Στα πρώτα χρόνια της ζωής, σχηματίζονται περισσότερες από ένα εκατομμύριο νευρικές συνδέσεις κάθε δευτερόλεπτο και αυτός είναι ένας ρυθμός που δεν επαναλαμβάνεται ποτέ ξανά. Η ποιότητα των πρώιμων εμπειριών ενός παιδιού κάνει μια κρίσιμη διαφορά καθώς ο εγκέφαλός του αναπτύσσεται, παρέχοντας είτε ισχυρά είτε αδύναμα θεμέλια για μάθηση, υγεία και συμπεριφορά καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής.⁹

Η προσχολική ηλικία προσφέρει ένα κρίσιμο παράθυρο ευκαιρίας για να διαμορφώσει την τροχιά της ολιστικής ανάπτυξης ενός παιδιού και να χτίσει τα θεμέλια για το μέλλον του. Για να μπορέσουν τα παιδιά να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους, όπως και το ανθρωπινό δικαίωμά τους, χρειάζονται υγιεινολογική περίθαλψη και διατροφή, προστασία από βλάβες και αίσθημα ασφάλειας, ευκαιρίες για πρώιμη μάθηση και ανταποκρινόμενη φροντίδα όπως ομιλία, τραγούδι και παιχνίδι – με γονείς και φροντιστές που τα αγαπούν. Όλα αυτά είναι απαραίτητα για τη θρέψη αναπτυσσόμενων εγκεφάλων και την καλλιέργεια σωμάτων. Για πολλά εκατομμύρια από τα πιο μειονεκτούντα παιδιά του κόσμου – συμπεριλαμβανομένων των παιδιών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας ή πλήττονται από συγκρούσεις και κρίσεις, παιδιά εν κινήσει, παιδιά που ανήκουν σε κοινότητες που αντιμετωπίζουν διακρίσεις και παιδιά με αναπηρίες – συχνά χάνουμε αυτό το παράθυρο ευκαιρίας. Εκατομμύρια παιδιά δεν λαμβάνουν τη διατροφή ή την υγιεινολογική περίθαλψη που χρειάζονται, μεγαλώνοντας εκτεθειμένα στη βία, τα μολυσμένα περιβάλλοντα και το ακραίο άγχος. Χάνουν ευκαιρίες να μάθουν και στερούνται της διέγερσης που χρειάζονται οι αναπτυσσόμενοι εγκέφαλοί τους για να ευδοκιμήσουν. Οι γονείς και οι φροντιστές τους αγωνίζονται να πάρουν το χρόνο, τους πόρους και τις υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για να παρέχουν στα παιδιά τους φροντίδα φροντίδας σε αυτά τα πλαίσια. Όταν τα παιδιά χάνουν αυτή την μοναδική ευκαιρία, πληρώνουν το τίμημα σε χαμένες δυνατότητες - πεθαίνουν πριν έχουν την ευκαιρία να μεγαλώσουν ή να περάσουν τη ζωή τους με κακή σωματική και ψυχική υγεία. Παλεύοντας να μάθουν και, αργότερα, να κερδίσουν τα προς το ζην. Και όλοι πληρώνουμε το τίμημα. Η αποτυχία να δώσουμε στα παιδιά το καλύτερο ξεκίνημα στη ζωή διαιωνίζει κύκλους φτώχειας και μειονεκτικότητας που μπορούν να εκτείνονται σε γενιές, υπονομεύοντας τη δύναμη και τη σταθερότητα των κοινωνιών μας. Όταν δίνουμε στα παιδιά το καλύτερο ξεκίνημα στη ζωή, τα οφέλη είναι τεράστια, για κάθε παιδί και για τις κοινωνίες που μοιραζόμαστε. Η παροχή παρεμβάσεων ανάπτυξης προσχολικής ηλικίας (ECD) σε όλα τα μικρά παιδιά και οικογένειες είναι ένας από τους ισχυρότερους και οικονομικά αποδοτικότερους τρόπους που έχουμε

---

⁹ <https://nomosphysics.org.g>

στη διάθεσή μας, για να διασφαλίσουμε ότι τα πιο ευάλωτα παιδιά μπορούν να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους.¹⁰

Κατανοούμε την σημαντικότητα που έχουν τα πρώτα χρόνια της ζωής στην ανάπτυξη των παιδιών και την πολύ μεγάλη αξία και σημασία που έχει το να μπορεί το παιδί να έχει ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση στην τρυφερή ηλικία των τριών- τεσσάρων ετών. Στην Ελλάδα και με σημείο αναφοράς τον Νόμο 1566/1985. Το ενδιαφέρον της Πολιτείας για το θέμα της εκπαίδευσης και σαφώς και της Προσχολικής εκπαίδευσης που μας ενδιαφέρει εδώ, καταγράφεται ήδη από το πρώτο άρθρο του νόμου το οποίο ορίζει ότι:

Άρθρο 1

Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στη συνεκτική και συνεκτική ανάπτυξη των σωματικών, πνευματικών και πνευματικών ικανοτήτων των μαθητών, ανεξαρτήτως φυλής και φύλου, ώστε να αναπτυχθούν και να γίνουν συνεκτικές προσωπικότητες. Πιο συγκεκριμένα βοηθάει στο να γίνονται τα παιδιά ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να αγαπούν και να υπερασπίζονται την εδαφική ακεραιότητα της χώρας τους, να αγαπούν τους άλλους ανθρώπους, τη ζωή αλλά και τη φύση. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη. Επίσης να φροντίζουν για την καλλιέργεια δεξιοτήτων, να μαθαίνουν την ιστορία και τον πολιτισμό, να αξιοποιούν τα αγαθά του σύγχρονου πολιτισμού αλλά και τις αξίες της λαϊκής παράδοσης. Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, της συνεργασίας, της συλλογικής προσπάθειας, της συμμετοχής για το καλό του κοινωνικού συνόλου με ανάπτυξη πνεύματος φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς και η επίλυση των διαφορών με τρόπο ειρηνικό, είναι κάποιες από τους σκοπούς που υπηρετούνται μέσα και από το εκπαιδευτικό σύστημα. Η επίτευξη αυτών των στόχων επιτυγχάνεται με το να είναι κατάλληλα καταρτισμένο το προσωπικό σε όλους τους κλάδους και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, με τα κατάλληλα σχολικά βιβλία και όλα τα διδακτικά μέσα, με σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα, κατάλληλο παιδαγωγικό κλίμα και σεβασμό που αφορά εκπαιδευτικούς και μαθητές (ΥΠ.Ε.Π.Θ. – U.N.E.S.C.O., 1992).

Άρθρο 2

Σκοπός του νηπιαγωγείου είναι να ωθήσει τα νήπια να αναπτυχθούν τόσο σωματικά, συναισθηματικά, όσο νοητικά και κοινωνικά μέσα στα πλαίσια που ορίζει ο ευρύτερος σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ειδικότερα το νηπιαγωγείο έχει ως στόχο να βοηθά τα νήπια:

- α) να καλλιεργούν τις αισθήσεις τους και να οργανώνουν τις πράξεις τους, κινητικές και νοητικές.
- β) να εμπλουτίζουν και να οργανώνουν τις εμπειρίες τους από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και να αποκτούν την ικανότητα να διακρίνουν τις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις που υπάρχουν μέσα σε αυτό,
- γ) να αναπτύσσουν την ικανότητα κατανόησης και έκφρασης με σύμβολα γενικά και ιδιαίτερα στους τομείς της γλώσσας, των μαθηματικών και της αισθητικής,

---

¹⁰ (<https://www.unicef.org/>)

δ) να προχωρούν στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, που θα τα βοηθούν στη βαθμιαία και αρμονική ένταξη τους στην κοινωνική ζωή και

ε) να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες ελεύθερα και αβίαστα και, μέσα στο πλαίσιο του οργανωμένου περιβάλλοντος, να εθίζονται στην αμφίδρομη σχέση ατόμου και ομάδας (Νόμος 1566/1985 ,Εφημερίδα κυβερνήσεως).

Και το Διαθεματικό Πλαίσιο Σπουδών αλλά και το Αναλυτικό Πρόγραμμα βάσει του οποίου γίνεται η λειτουργία του σχολείου στοχεύουν προς την κατεύθυνση αυτή. Στόχος δηλαδή της προσχολικής εκπαίδευσης είναι η ανάπτυξη ολοκληρωμένης προσωπικότητας των νηπίων σε επίπεδο σωματικό, νοητικό και συναισθηματικό μέσα στο πλαίσιο των στόχων που τίθενται για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το Νηπιαγωγείο, μετά την οικογένεια είναι σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης και γι' αυτό οφείλει να αναπτύσσει εκείνες τις προϋποθέσεις που χρειάζονται για την ολόπλευρη και ομαλή ανάπτυξη του παιδιού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι απαραίτητη η ισότιμη ενσωμάτωση της Προσχολικής Αγωγής σε ενιαίο σχεδιασμό εκπαιδευτικού συστήματος αφού η Προσχολική Αγωγή αποτελεί για κάθε αναπτυγμένη κοινωνία αναπόσπαστο κομμάτι του (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

2.α.1. Προγράμματα και βασικές αρχές εκπαίδευσης

Η διαδικασία σύνταξη και εφαρμογής ενός προγράμματος για μικρά παιδιά και για να μπορεί να έχει τα κατάλληλα αποτελέσματα οφείλει να διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά και ειδικότερα να λαμβάνει υπόψη το πως μαθαίνουν τα μικρά παιδιά, πως αναπτύσσονται καθώς και τις θεωρητικές συζητήσεις και τις εμπειρίες που ήδη υπάρχουν (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

Συγκεκριμένα, τα παιδιά ξεκινούν να μαθαίνουν έχοντας ως κίνητρο το γεγονός ότι θέλουν να γνωρίσουν τον κόσμο. Εάν το περιβάλλον στο οποίο κινούνται είναι ασφαλές και τους δίνει και ερεθίσματα τους οδηγεί στο να εξερευνούν χρησιμοποιώντας τις αισθήσεις τους αλλά και να μαθαίνουν, άρα να αποκτούν γνώση και να σκέφτονται. Επόμενο στάδιο είναι και ,καθώς έρχονται σε επαφή και αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους του αλλά και ενήλικες, να δημιουργούν πιο σύνθετες έννοιες , να αναπτύσσονται γλωσσικά και νοητικά και χρησιμοποιούν και τη γνώση που ήδη έχουν αποκτήσει. Κάτι που είναι σημαντικό έχει σχέση με το ότι λαμβάνονται υπόψη το τι είναι σημαντικό να μάθει το παιδί σε αυτήν την ηλικία, πως μπορεί να το μάθει , με ποια διαδικασία δηλαδή αλλά και με βάση τις ανάγκες και την ατομικότητα του κάθε παιδιού. Αυτό σημαίνει ότι λαμβάνονται υπόψη στο σύγχρονο σχολείο και μέσα στις πολιτισμικές τάξεις που έχουν δημιουργηθεί οι κοινωνικές αξίες, τα πολιτιστικά δεδομένα και το να αποκτήσουν σταδιακά δεξιότητες , εφόδια, αξίες και στάσεις ζωής τέτοιες που θα τα βοηθήσουν και να κοινωνικοποιηθούν εύκολα και να μπορέσουν να ζήσουν στον κόσμο με ευτυχία αλλά να είναι και δημιουργικά. Όλα αυτά μέσα από μάθηση της οποίας τα χαρακτηριστικά είναι η βιωματική μάθηση, η ομαδικότητα, η συνεργασία. Όχι δηλαδή αποσπασματική μάθηση αλλά η διαθεματικού τύπου

προσέγγιση των θεμάτων με τα οποία ασχολούνται τα παιδιά, όχι δασκαλοκεντρική διδασκαλία αλλά μαθητές που συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία, ερευνούν, διατυπώνουν ερωτήματα, απορίες, προβλήματα, προτείνουν λύσεις, μαθαίνουν πως να μαθαίνουν. Κατακτούν τη γνώση βιωματικά, δεν φοβούνται να διατυπώσουν ερωτήσεις, ούτε να κάνουν λάθη (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο είναι ένα σύστημα οργανωμένης εργασίας που καθορίζει τι πρέπει να μάθουν τα παιδιά, τις διαδικασίες με τις οποίες τίθενται γενικοί στόχοι και τι πρέπει να πετύχει ο δάσκαλος και ταυτόχρονα τους βάζει στο πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η Μάθηση και η Διδασκαλία. Ο αναπτυξιακός στόχος που τίθεται προϋποθέτει ότι οι στόχοι που τίθενται είναι ρεαλιστικοί οι οποίοι ορίζονται με βάση τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες αυτής της ηλικίας, διαθέτουν ευελιξία για να προσαρμόζονται εύκολα στις ανάγκες και τις απαιτήσεις, εξασφαλίζουν την ενεργητική συμμετοχή των παιδιών χωρίς να αποκλείουν παιδιά, όπως για παράδειγμα παιδιά με ειδικές ανάγκες, σέβεται τις πολιτισμικές καταβολές όλων των παιδιών, τη γλώσσα αλλά προωθεί και τη συνεργασία του σχολείου με τους γονείς και το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία. Επιπλέον προωθεί την συνεργασία, αξιοποιεί την προ υπάρχουσα γνώση, βοηθά στην κατανόηση καθημερινά ζητημάτων και επιτυγχάνει τη σύνδεση της αποκτηθείσας γνώσης με την πραγματικότητα (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

2.α.2. Προγράμματα και ανάπτυξη δραστηριοτήτων

Προγράμματα νηπιαγωγείου και αναπτυξιακές δραστηριότητες οργανώνονται στους τομείς της Γλώσσας, των Μαθηματικών, της Μελέτης Περιβάλλοντος, της Δημιουργίας και της Έκφρασης (συμπεριλαμβανομένων των καλών τεχνών, των Δραματικών Τεχνών, της Μουσικής και της Φυσικής Αγωγής) και της Πληροφορικής. Τα προγράμματα αυτά δεν προορίζονται ως ξεχωριστά μαθήματα και δεν συνιστώνται για αυτοεκπαίδευση, αλλά για σχεδιασμό και υλοποίηση δραστηριοτήτων που έχουν νόημα και σκοπό για τα ίδια τα παιδιά και έχουν διδακτική προσέγγιση. Στόχος είναι, μεταξύ άλλων, η κατανόηση των προβλημάτων και η απόκτηση δεξιοτήτων που θα τους επιτρέψουν να προχωρήσουν και να εξελιχθούν συνολικά.¹¹

Ειδικότερα για την ενότητα του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης η οποία μας απασχολεί και στο Νηπιαγωγείο είναι ένα πλαίσιο δράσης και αλληλεπίδρασης άρρηκτα συνδεδεμένο με τα βιώματα των παιδιών. Μέσα σε ένα ελκυστικό, κατάλληλα διαμορφωμένο και εμπλουτισμένο μαθησιακά περιβάλλον στο οποίο η αλληλεπίδραση είναι συνεχής τόσο μέσα στην τάξη όσο και έξω από την τάξη στο ανθρωπογενές ή φυσικό περιβάλλον τα παιδιά οργανώνουν και πραγματοποιούν δραστηριότητες ατομικές και ομαδικές. Οι δραστηριότητες αυτές ξεκινούν και οργανώνονται με βάση τις

---

¹¹ <https://mepaa.moec.gov.cy/index.php/el/epimorfosi/arhra-erevnes-meletes>

ανάγκες αλλά και το τι γνώσεις έχουν τα παιδιά γιατί με αυτόν τον τρόπο ενεργοποιούνται πιο εύκολα , ανταλλάσσουν ιδέες και έτσι μαθαίνουν και νέα πράγματα. Επίσης τα θέματα τα οποία μελετώνται είναι θέματα που ενδιαφέρουν τα παιδιά τα οποία ακολούθως επιλέγουν υλικά, τρόπους για να προσεγγίσουν το θέμα ενδιαφέροντος ,πράγματα ή γεγονότα. Θετικό επίσης είναι ότι μπορούν να ανασύρουν γνώσεις που έχουν και από τα άλλα μαθήματα ,όπως για παράδειγμα την Ιστορία, την Γεωγραφία, τα Μαθηματικά, τις Φυσικές Επιστήμες. Αυτό σημαίνει ότι γίνεται διαθεματική προσέγγιση της γνώσης και τα παιδιά από πολύ νωρίς καταλαβαίνουν ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ θεμάτων, επιστημών, χωρών , μεταξύ φύσης και ανθρώπου. Συνεργασία, επικοινωνία, έκφραση, έννοιες εμπλέκονται και αναπτύσσονται. Οι επιδιώξεις, το περιεχόμενο και οι ενδεικτικές δραστηριότητες της Μελέτης Περιβάλλοντος για το Νηπιαγωγείο αναπτύσσονται γύρω από δυο άξονες: στο ανθρωπογενές περιβάλλον και στο φυσικό περιβάλλον και την αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ αυτών και των ιδίων. Ειδικότερα και σε ό,τι αφορά το ανθρωπογενές περιβάλλον και την αλληλεπίδρασή του (Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1993).

2.α.3. Το παιδί στο νηπιαγωγείο και κοινωνική του ζωή:

Στο νηπιαγωγείο το παιδί αποκτά κοινωνικά βιώματα και γνώσεις τέτοιες που θα το βοηθήσουν να κατακτήσει στη συνέχεια πιο εύκολα την κοινωνική του ζωή αλλά και να εξελίξει και να αναπτύξει περαιτέρω τη γνώση που απέκτησε. Το παιδί ζει μέσα στο κοινωνικό σύνολο, σε πόλη, χωριό, συνοικία, χώρα, ανήκει σε μια οικογένεια η οποία συνήθως το προστατεύει από κακοτοπιές, διενέξεις ,αντιπαλότητες ή όποια αρνητικά μπορεί να τύχουν. Εδώ ο εκπαιδευτικός οφείλει να έχει συνείδηση του Περιβάλλοντος στο οποίο ζει και μεγαλώνει ένα παιδί για να μπορεί να αξιοποιεί τα πολιτισμικά του στοιχεία, τις καταβολές που έχει, τις εμπειρίες του , τις όποιες δεξιότητες έχει ή δεν και γιατί δεν έχει. Τα βιώματα δηλαδή του παιδιού είναι σημαντικά και καθοριστικά στο να μάθουν τα παιδιά να σέβονται τον εαυτό τους , να τον εκτιμούν και παράλληλα να συνειδητοποιούν το ότι ο καθένας είναι μοναδικός αλλά ταυτόχρονα διαφορετικός και ίσος με τον άλλο. Με άλλα λόγια μέσα από την ομαδικότητα και τη συνεργασία μαθαίνουν να σέβονται τη διαφορετικότητα και τα στοιχεία του άλλου, την ετερότητα. Θα πρέπει, επίσης, να αποκτήσουν ικανότητα για να περιγράφουν το άμεσο περιβάλλον τους και να γνωρίζουν τις βασικές διαφορές ανάμεσα σ' αυτό και σε άλλα μεγαλύτερα περιβάλλοντα μέσα από συγκρίσεις (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

2.α. 4. Η θέση του παιδιού στο ανθρωπογενές περιβάλλον:

Η κίνηση η συνεχής και το παιχνίδι είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό των μικρών παιδιών. Μέσα από το παιχνίδι εξερευνούν το άμεσο περιβάλλον, το μαθαίνουν, διευρύνουν τις γνώσεις τους γι αυτό και μέσα από ερωτήσεις που υποβάλλουν , κατανοούν ότι μπορεί και να αλλάζει και με τη δική τους

παρέμβαση ή ότι μπορεί και να το κάνουν να μοιάζει διαφορετικό. Συμπεραίνουν ότι οι άνθρωποι αλλά και τα αντικείμενα μπορεί να ταξιδεύουν από το ένα μέρος στο άλλο , κατανοούν σύμβολα, σχέδια , χρώματα, μαθαίνουν να βλέπουν χάρτες. Επίσης αρχίζουν να καταλαβαίνουν στοιχεία και κώδικες ,όπως είναι για παράδειγμα οι φωτεινοί σηματοδότες, που είναι χρήσιμοι και αναγκαίοι στην καθημερινή τους ζωή . Αντιλαμβάνονται ακόμη ότι οι χάρτες ή η σφαίρα που μπορεί να υπάρχει μέσα στην σχολική αίθουσα αυτό το οποίο αναπαριστούν είναι σε μικρογραφία ο πραγματικός κόσμος αλλά είναι και σε θέση να διαβάζουν απλά σχεδιαγράμματα , απλούς χάρτες ή σχεδιαγράμματα σε επιτραπέζια παιχνίδια. Είναι επιπλέον σε θέση και μπορούν να αναγνωρίζουν πράγματα που σκέφτηκε και κατασκεύασε ο άνθρωπος και τη χρησιμότητα που έχει η επιστήμη στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Η έννοια του χρόνου για τα παιδιά δεν είναι εξ ολοκλήρου μεταξύ αυτής της εποχής και μιας άλλης, αλλά κατανοεί πιο απλούς όρους, καθώς και σήμερα, στα πρώτα χρόνια, μετά την ολοκλήρωση και το ενδιαφέρον. Αγαπούν νεράιδα παραμύθια, μύθους, βιογραφίες και θέτουν τις δικές τους ιστορίες, ζητώντας να ζητήσουν σημαντικούς ανθρώπους ή για πολλά γεγονότα στο παρελθόν. Θέλουν να δουν φωτογραφίες και να συγκρίνουν, να περιηγηθούν, να περιηγηθούν και τα ημερολόγια και τα ημερολόγια, να αναλύσουν και να σχολιάσουν εκδηλώσεις και χαρακτήρες. Θέλουν και απολαμβάνουν την επίσκεψή τους στο μουσείο ή τα αρχαιολογικά κόμματα και παρουσιάζουν τα συμφέροντα του υλικού στην εκπαίδευση. Στο νηπιαγωγείο, τα παιδιά πρέπει να διαθέτουν ευκαιρίες να εξερευνήσουν τα ανθρωπογενή δεδομένα και να μάθουν περισσότερα για τους ανθρώπους του κόσμου και να χωριστούν πάνω από τους ανθρώπους (ΔΕΠΠΣ Νηπιαγωγείου 2021).

2.α.5. Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού και η αλληλεπίδραση με αυτό

Ο κόσμος για τα παιδιά του Νηπιαγωγείου είναι κάτι που θέλουν να ανακαλύψουν. Αυτό είναι μια διαδικασία που γίνεται με την κίνηση, την εξερεύνηση και την αλληλεπίδραση. Πρώτα από όλα χρησιμοποιούν τις αισθήσεις, κάνουν υποθέσεις, κάνουν συγκρίσεις, βρίσκουν ομοιότητες και διαφορές, καταλαβαίνουν ότι υπάρχουν σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ ανθρώπων αλλά και με τη φύση. Αποκτούν γνώσεις, τις μοιράζονται, αλλάζουν απόψεις. Τα παιδιά είναι περιέργα και η περιέργεια τα κινεί να παρατηρούν, να εκδηλώνουν ενδιαφέρον για ζώα, φυτά αλλά και αντικείμενα , παρακολουθούν την πορεία και την εξέλιξή τους. Παίζοντας με το νερό και το χώμα μαθαίνουν τα χαρακτηριστικά του φυσικού περιβάλλοντος, τον κύκλο του νερού αλλά και τον κύκλο της ζωής. Έτσι συνειδητοποιούν ότι κάθε οργανισμός, επομένως και ο άνθρωπος, γεννιέται, αναπτύσσεται, ακμάζει, γερνά και πεθαίνει. Επίσης κάτι που επίσης τα προσελκύει είναι και ο τομέας της τεχνολογίας και ρωτούν για τα θέματα αυτά (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

Ενδιαφέρονται για να σχεδιάζουν πρόχειρες έρευνες, απλά πειράματα, θέλουν να χρησιμοποιούν εργαλεία , διάφορα όργανα, όπως μαγνήτες , να κόβουν , να μετρούν να συνδέουν. Έτσι

λοιπόν στο Νηπιαγωγείο τα παιδιά γνωρίζουν το φυσικό περιβάλλον μμέσα από την παρατήρηση και τη διερεύνηση (Καρπαθάκη, 2015)

2.α.6. Γιατί διδάσκουμε την βιώσιμη ανάπτυξη στο νηπιαγωγείο

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι χρειάζεται επιπλέον προσπάθεια και δουλειά για τη βελτίωση των δεικτών αλλά πρωτίστως για το καλό της ανάπτυξης της χώρας. Αυτό μπορεί να γίνει μέσα από την ενημέρωση, την απόκτηση γνώσεων και την αλλαγή συμπεριφορών και στάσεων των πολιτών στο περιβάλλον και την αντιμετώπισή του. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των παιδιών , την απόκτηση ενσυναίσθησης από πλευράς τους και δραστηριοποίησής τους. Έχει διαπιστωθεί ότι η είσοδος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της αειφόρου ανάπτυξης ως δραστηριότητες στο χώρο του σχολείου έχουν συνεισφέρει σημαντικά σε θέματα που σχετίζονται με το περιβάλλον.¹²

2. β.. Πως διδάσκουμε την βιώσιμη ανάπτυξη στο νηπιαγωγείο

2. β.1. Μεθοδολογία

Στο Διαθεματικό Ενιαίο πρόγραμμα Σπουδών, για το Νηπιαγωγείο, αυτό το οποίο επιδιώκουν τα προγράμματα είναι να οδηγήσουν τους μαθητές με τις κατάλληλες πρακτικές να οργανώσουν και να δημιουργήσουν διαθεματικού τύπου δραστηριότητες που όμως να ενδιαφέρου τα παιδιά και να τα βοηθήσουν να αναπτυχθεί η προσωπικότητάς τους , στην κοινωνικοποίηση και στη γνωριμία του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

Η Επικοινωνία που είναι μία πολυποίκιλη διαδικασία και χρησιμοποιεί μέσα, όπως είναι οι κατασκευές, η δραματοποίηση, το σχέδιο επίσης, οι πίνακες αλλά και τα σχεδιαγράμματα μαζί με την Τεχνολογία με αντικείμενα όπως η φωτογραφική μηχανή, η κάμερα και ο υπολογιστής , είναι κοινά στοιχεία σε όλα τα προγράμματα και είναι βέβαιο πως βοηθούν την μαθησιακή διαδικασία, γιατί αυτή γίνεται με πολλούς τρόπους , με τρόπο διαδραστικό και τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται όλες οι αισθήσεις. Δίνεται έμφαση ακόμη στη διαδικασία χωρίς όμως να παραμερίζεται το πόσο σπουδαίες γνώσεις προκύπτουν μέσα από τις διαδικασίες. Όλα τα προγράμματα τονίζουν τον σημαντικό ρόλο που έχει ο εκπαιδευτικός στους τρόπους με τους οποίους γίνεται η προσέγγιση και επιδιώκεται η επίτευξη των στόχων. Προτείνονται ενδεικτικές δραστηριότητες οι οποίες τονίζουν και αναδεικνύουν και τους

---

¹² <https://mepaa.moec.gov.cy/index.php/el/epimorfosi/arhra-erevnes-meletes>

στόχους και το περιεχόμενο και είναι ενδεικτικές και όχι δεσμευτικές γιατί προκύπτουν και πολλές δραστηριότητες μέσα από την καθημερινότητα, τα γεγονότα που συμβαίνουν και από τον αυθορμητισμό των παιδιών (ΔΕΠΠΣ Νηπιαγωγείου, 2021).

Ο εκπαιδευτικός λοιπόν, έχει την ελευθερία και τη δυνατότητα να επιλέγει από τι δραστηριότητες που προτείνονται αλλά και να σχεδιάζει εκείνος, να στηρίζει παρεμφερείς διαθεματικές δραστηριότητες, οι οποίες συνδιάζονται με τους σκοπούς του προγράμματος, τις ανάγκες και τα «γούστα» των παιδιών της τάξης του. Λαμβάνει υπόψη του τις δυνατότητες που είναι ικανό να προσφέρει το μαθησιακό περιβάλλον και αξιοποιεί τις όποιες πηγές πληροφόρησης που διαθέτει, να συνεργάζεται με τους γονείς των παιδιών και συνεργάζεται διάφορους τρόπους με την ευρύτερη κοινότητα (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

2. β.2. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο εκπαιδευτικός είναι αυτός ο οποίος δημιουργεί, εμπνέει τα παιδιά για καινοτομίες και καθοδηγεί. Δημιουργεί το κατάλληλο περιβάλλον ώστε να είναι ενδιαφέρον, ασφαλές, οικείο και πλούσιο σε ερεθίσματα για να εξασφαλίζονται με αυτόν τον τρόπο κίνητρα και προϋποθέσεις μάθησης για όλα τα παιδιά. Ακόμη είναι αυτός που οργανώνει μαθησιακές εμπειρίες με ουσία, νόημα και ενδιαφέρον για τα παιδιά και με το πνεύμα της συνεργασίας, της ενθάρρυνσης, της εμπιστοσύνης, της αποδοχής, της αγάπης και το μοίρασμα της εργασίας και των ρόλων. Επιπλέον το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο παιχνίδι ως μέσο για να οδηγηθεί το παιδί στη γνώση, στο να διερευνήσει και να αξιοποιήσει και άλλες πηγές άντλησης πληροφοριών, την ανάπτυξη της συζήτησης για να γίνει ανταλλαγή ιδεών και απόψεων. Κύρια επιδίωξη είναι το να καταφέρει τη συμμετοχή στις δραστηριότητες όλων των παιδιών, συμμετοχή όμως που θα γίνει χωρίς καταναγκασμό και την στιγμή που το παιδί θα αισθάνεται έτοιμο. Αξιοποιεί τις γνώσεις που έχουν τα παιδιά, τα βιώματα τους αλλά και τις εμπειρίες που έχουν και τις χρησιμοποιεί ως αφετηρία των δραστηριοτήτων επιδιώκοντας συγχρόνως την περαιτέρω εξέλιξη και τον εμπλουτισμό τους. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καθοριστικός καθώς βοηθά, συνεργάζεται είναι ο σύνδεσμος μεταξύ των διαφόρων μερών και διευκολύνει την μαθησιακή διαδικασία (Καρπαθάκη, 2015).

2. β.3. Η διαθεματική προσέγγιση

Τα παιδιά, όταν έχουν την καθοδήγηση αλλά και τη βοήθεια του εκπαιδευτικού μαθαίνουν να προσεγγίζουν διαθεματικά τα θέματα. Αυτό σημαίνει ότι εκμαιεύουν γνώσεις και πληροφορίες που έχουν κατακτήσει από άλλα εκπαιδευτικά αντικείμενα. Αντιλαμβάνονται λοιπόν ότι υπάρχει αλληλεπίδραση και το κάθε θέμα μελέτης τίθεται στο κέντρο και σαν σε αστέρι οι ακτίνες είναι αυτά τα

οποία σχετίζονται και είναι γνωστά από τα άλλα μαθήματα. Με τον τρόπο αυτόν οξύνεται ο νους, αναπτύσσεται η κριτική ικανότητα, αναπτύσσεται η επικοινωνία, ανταλλαγή απόψεων αλλά ταυτόχρονα μέσα από τη συζήτηση αποκτώνται και νέες γνώσεις, μπορεί όμως να αλλάξουν και άλλες (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

2. β.4. Το ελεύθερο παιχνίδι

Το παιχνίδι είναι συνυφασμένο με το παιδί και την παιδική ηλικία. Μέσα από αυτό, τα μικρά παιδιά, μαθαίνουν, κοινωνικοποιούνται, προβληματίζονται, συνεργάζονται, χαίρονται, συναισθάνονται και με τα παιχνίδια ρόλων μπορούν και μπαίνουν στη θέση του άλλου και αποκτούν ενσυναίσθηση. Υπάρχουν πολλά και διάφορα είδη παιχνιδιών, όπως ατομικά, ομαδικά, ρόλων, επιτραπέζια, κινητικότητας, σύγχρονα, παραδοσιακά, αθύρματα. Στο νηπιαγωγείο το παιχνίδι χρησιμοποιείται για τα παιδιά και μπορεί να οργανώνονται είτε σε οργανωμένες γωνιές μέσα στην αίθουσα αλλά και στον υπαίθριο χώρο. Τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσονται, επικοινωνούν, ανακαλύπτουν. Επειδή αυτού του τύπου οι δραστηριότητες αρέσουν στα παιδιά, προκαλούν το ενδιαφέρον τους και προσφέρουν ευκαιρίες για μάθηση σε οργανωμένες ή μη, ατομικές ή ομαδικές συναντήσεις (Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1993)

2. β.5. Η αξιολόγηση

Η αξιολόγηση είναι ένα βασικό κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας και μάθησης που χρειάζεται σχεδιασμό, προγραμματισμό και εφαρμογή. Σκοπός τελικά είναι να επιτευχθεί η βελτίωση της παρεχόμενης γνώσης και αφορά και τους μαθητές και τον εκπαιδευτικό. Στο νηπιαγωγείο όμως η αξιολόγηση διαφέρει γιατί η μάθηση δεν ακολουθεί συγκεκριμένους τύπους. Έτσι η αξιολόγηση είναι κάτι που γίνεται καθημερινά και αυτό το οποίο προσφέρει κυρίως είναι τα στοιχεία του προβληματισμού, του πειραματισμού και της αποτίμησης του προγράμματος με στόχο τη βελτίωσή του. Τέλος θετικό στοιχείο είναι ότι λαμβάνεται υπόψη για την αξιολόγηση το περιβάλλον του παιδιού, τα ατομικά του χαρακτηριστικά και οι δεξιότητές του (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014).

Από την προηγούμενη προσέγγιση προκύπτει πως η λειτουργία και η προσαρμογή του προγράμματος των Νηπιαγωγείων για την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης όπως έχει οριοθετηθεί από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, μπορεί και πρέπει να ξεκινά από την Προσχολική Αγωγή. Κάνοντας σύγκριση των δεκαεπτά στόχων βιώσιμης ανάπτυξης από τον ΟΗΕ με τους στόχους και τους σκοπούς, τη μεθοδολογία και τα εργαλεία τα οποία περιέχονται τόσο στο Διαθεματικό Πρόγραμμα Σπουδών όσο και στο Αναλυτικό διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν ομοιότητες αφού και τα δύο δεν στοχεύουν απλά και μόνο σε μια απλή προσέγγιση περιβαλλοντικών προβλημάτων αλλά με βάση την

μελέτη και ανάπτυξη αξιών έχουν μια συνολική προσέγγιση του θέματος. Μέσα από αυτήν γίνεται μια συνολική ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου, μελλοντικού πολίτη ο οποίος αποκτά ανησυχίες για τα προβλήματα του περιβάλλοντος, ενδιαφέρεται και συμμετέχει στην επίλυσή τους με γνώση και κριτική σκέψη, την οποία έχει διαμορφώσει. Παράλληλα όμως είναι και ένα άτομο το οποίο από την τρυφερή ηλικία των τεσσάρων ετών αντιλαμβάνεται ότι κατοικεί σε έναν πλανήτη στον οποίο δεν είναι μόνος, ότι ο πλανήτης είναι κοινός για όλους, είναι ένας ζωντανός οργανισμός όπως είναι ο άνθρωπος. Όπως λοιπόν ο άνθρωπος χρειάζεται προσοχή και φροντίδα το ίδιο χρειάζεται και ο πλανήτης με και σε όλα του τα στοιχεία. Δηλαδή και στο έδαφος-υπέδαφος, θάλασσες και αέρα. Αντιλαμβάνεται ότι ο άνθρωπος επηρεάζεται από το εάν το περιβάλλον έχει ή δεν έχει προβλήματα και κυρίως ότι όταν ο πλανήτης δεν θα έχει προβλήματα η ζωή του ανθρώπου θα είναι πιο εύκολη και ευχάριστη. Επίσης ποια είναι η ευθύνη του καθενός για επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Μπορεί να είναι δύσκολο αλλά εάν η συνειδητοποίηση ξεκινήσει από νωρίς, η προσπάθεια θα είναι πιο εύκολη και γενική αφού θα γίνει όταν θα συμμετάσχουν και θα συνεργαστούν οι περισσότερες χώρες του πλανήτη. Και εδώ διαπιστώνουμε κάτι ακόμα κοινό στα προγράμματα του νηπιαγωγείου που δουλεύει για την επιτυχία των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης. Ότι δηλαδή υπάρχει και ο άλλος άνθρωπος, η άλλη χώρα, σε μια άλλη μεριά του πλανήτη, και ή ένα παιδί που έχει έρθει στη δική μας χώρα από αλλού. Ότι υπάρχουν παιδιά που δεν έχουν σίγουρα τα στοιχεία που χρειάζονται έτσι ώστε να μπορούν να ζήσουν όπως αρμόζει, ότι υπάρχουν παιδιά που η φτώχεια και η πείνα μαστίζει τις χώρες τους ή παιδιά που πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης. Μέσα από τις προσεγγίσεις και τις δραστηριότητες που οργανώνουν και δημιουργούν έρχονται στη θέση του άλλου, αποκτούν δηλαδή ενσυναίσθηση, αντιλαμβάνονται, προβληματίζονται, σέβονται, ενεργοποιούνται (Παπαδάκη, 2020).

Η βιώσιμη ανάπτυξη για να πετύχει στο νηπιαγωγείο χρειάζεται πρώτα από όλα τη συμμετοχή, όπως ήδη έχει αναφερθεί, των εκπαιδευτικών που και αυτοί πρέπει να γνωρίσουν το θέμα αλλά χρειάζεται και συμμετοχή της Διεύθυνσης του κάθε σχολείου που θα προωθήσει και την συνεργασία με τους γονείς και την κοινωνία. Εξάλλου ένα στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης είναι και η ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση των παιδιών από την προσχολική ηλικία με αλλαγές στον τρόπο προσέγγισης, τη διδασκαλία αλλά και στα θέματα κτηριακών, τεχνολογικών υποδομών, διαμόρφωσης των αύλειων χώρων που θα σέβονται και θα εφαρμόζουν τις αξίες και τους όρους της βιωσιμότητας.¹³

---

¹³ <https://mepaa.moec.gov.cy/index.php/el/epimorfosi/arthra-erevnes-meletes>

3. Συμπεράσματα-Συζήτηση

Το περιβάλλον και τα προβλήματα τα οποία υπάρχουν προβληματίζουν την παγκόσμια κοινότητα και καταβάλλονται προσπάθειες για την αντιμετώπισή τους. Στόχος η χρηστή χρήση των πηγών του έτσι ώστε και η καταστροφή να περιοριστεί και η ανάπτυξη να γίνεται με την σκέψη στις επερχόμενες γενεές. Οι στόχοι της προσπάθειας αφορούν όλους τους λαούς του πλανήτη, αφού πρόκειται για το κοινό σπίτι των ανθρώπων (ΟΥΝΕΣΚΟ, 2005).

Η εκπαίδευση ήδη από μικρή ηλικία έχει ιδιαίτερη και σημαντική αξία διότι διαμορφώνει συνείδηση απαραίτητη για την στάση του πολίτη απέναντι σε περιβαλλοντικά προβλήματα και καθοριστική για την αντιμετώπισή τους (Καΐλλα, κ.α., 2015)

Η επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης θεωρεί ως απαραίτητη και επιβεβλημένη προϋπόθεση την εκπαίδευση πάνω στο θέμα αυτό. Μέσα από την εκπαίδευση οι νέες γενιές θα αποκτήσουν τις γνώσεις αλλά και τις αξίες, τις ικανότητες που είναι απαραίτητες για το σεβασμό απέναντι στο περιβάλλον. Το πλέον πρόσφορο μέσο για τη μετάδοση των αξιών και ιδεών αυτών είναι το σχολείο και μάλιστα αρχής γενομένης από την βαθμίδα της προσχολικής εκπαίδευσης. Οι δάσκαλοι αρχικά είναι αυτοί που αποτελούν πρότυπα για τους μαθητές τους και μπορούν να μεταφέρουν και να προωθήσουν όλα όσα χρειάζονται για την επιτυχία των στόχων (ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ, 2014)

Οι αξίες αυτές που μεταδίδονται μέσα από την προσέγγιση των θεμάτων που αφορούν το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές στο να χτίσουν θετική συμπεριφορά απέναντι στο περιβάλλον για τις τωρινές αλλά και τις μελλοντικές γενιές, κάτι που φαίνεται ότι στην εποχή μας δεν έχει γίνει εφικτό.

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα συνδέονται και με θέματα ηθικής, δημιουργίας, ισότητας, κοινωνίας, δικαιοσύνης θεσμών, περιλαμβάνουν δηλαδή όλες τις εκφάνσεις και παραμέτρους της ανθρώπινης δημιουργίας και δραστηριότητας και γι' αυτό χρειάζεται εκπαίδευση στηριγμένη σε επίπεδο αξιών (Παπαδάκη, 2020).

Οι στάσεις και οι αξίες των ανθρώπων διαμορφώνονται από μικρές ηλικίες, συνεπώς, οι δάσκαλοι μέσω της συμπεριφοράς τους μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να αγαπήσουν αληθινά τη φύση και το περιβάλλον και να συνειδητοποιήσουν πως έχουν υποχρεώσεις απέναντί τους όχι μόνο για χάρη των ανθρώπων, αλλά για την ίδια τη φύση.

Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα μεγαλώνοντας οι άνθρωποι να μην λειτουργούν εγωιστικά και έχοντας ως κέντρο τον εαυτό τους αφού θα έχουν συνειδητοποιήσει ότι η αληθινή ανάπτυξη και η ευημερία για τον άνθρωπο σχετίζεται και στηρίζεται στο φυσικό περιβάλλον. Εάν λοιπόν προσέχουμε, σεβόμαστε, αγαπάμε το περιβάλλον του πλανήτη στον οποίο ζούμε και φροντίζουμε να μην τον ρυπαίνουμε, ο πλανήτης με τη σειρά του θα είναι φιλικός απέναντί μας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση:

Αγγελίδου, Κ. & Αθανασίου Ε. (2015). Κριτικές προσεγγίσεις της αστικής βιωσιμότητας, Αθήνα: Κάλλιπος

Αναστασάτος Ν., (2004). Πόσο πράσινο είναι το σπίτι, το σχολείο και η γειτονιά μας; Εκπόνηση και Εφαρμογή Προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στη ΣΤ΄ Τάξη του Δημοτικού Σχολείου για την οικολογικοποίηση της σκέψης των μαθητών. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών. Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού.

Γεωργόπουλος Α. (2006). Γη, ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης, Αθήνα: Gutenberg.

Γεωργόπουλος Α., Τσαλίκη Ε. (1993). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια και Ασκήσεις), Αθήνα: Gutenberg

Γεωργόπουλος, Α. (1998). Η προβληματική της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Στο Οικολογία και επιστήμες του περιβάλλοντος. Αθήνα: Στοχαστής

Γονιάδης Γ. (2015). Εισαγωγή στη Βιώσιμη ανάπτυξη, Πρακτικά «1ου Διεθνούς Συνεδρίου του ΔΙ.ΠΑ.Ε. για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη», Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών Για Το Νηπιαγωγείο

Δημητρίου Α. (2009). Περιβαλλοντική εκπαίδευση: περιβάλλον και αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Δουλάμη Ε. (2020). Διερεύνηση των αντιλήψεων στελεχών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα σχετικά με τον ρόλο του σύγχρονου σχολείου στην προαγωγή της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία, (Διδακτορική διατριβή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο), Αλεξανδρούπολη

Διαθεματικό Πλαίσιο Σπουδών για το Νηπιαγωγείο. (2014). Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΙΕΠ

Καΐλλα Μ., Θεοδωροπούλου Ε., Παπαβασιλείου Β. (2015). Περιβαλλοντική εκπαίδευση και αειφόρος ανάπτυξη, Αθήνα: Διάδραση

Κανταράκη Σ. (2019). Εκφάνσεις του πολιτισμού και της αειφορίας στην εκπαίδευση

Ανακτήθηκε από: <https://e-thessalia.gr/quot-ekfanseis-toy-politismoy-kai-tis-aeiforias-stin-ekpaideysi-quot/>

Καρπαθάκη Μ. (2015). Η Διδακτική της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Ρόδος.

Κάτζη, Χ., Ζαχαρίου, Α. (2013). Η Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη ως παιδαγωγικό πλαίσιο στη Δημοτική και Προδημοτική Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο για Εκπαιδευτικούς. Λευκωσία: Frederick Research Center

Κουσουρής Θ., Αθανασάκης Α. (1994). Περιβάλλον, Οικολογία, Εκπαίδευση, Αθήνα: Σαββάλας

Λαμπρίδη Μ., & Μέλλιου Χ. (2015). Η γέννηση και η εξέλιξη της Βιώσιμης Ανάπτυξης, 1^ο Διεθνές Συνέδριο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδας

Ανακτήθηκε από: <https://parallaximag.gr/parallax-view/i-gennisi-ke-i-exelixa-tis-viosimis-an>

Λιαράκου Γ. & Φλογαΐτη Ε. (2007). Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη: Προβληματισμοί, Τάσεις και Προτάσεις, Αθήνα: Νήσος

Μιχαλοπούλου Α. & Χιωτάκη Ε. (2001), Δραστηριότητες για την ανακάλυψη και την κατανόηση του περιβάλλοντος την προσχολική ηλικία, Αθήνα: Καστανιώτης

Νόμος και Φύση Αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη

Ανακτήθηκε από: <https://nomosphysis.org.g>

Νόμος 1566/1985, Εφημερίδα κυβερνήσεως, «Οδηγίες για τους/τις εκπαιδευτικούς των Νηπιαγωγείων με την έναρξη του σχολικού έτους 2021-2022 Μαρούσι, 09-09-2021 Αρ. Πρωτοκόλλου: Φ.20/111095 /Δ1

Παπαδάκη Α., (2020). Διπλωματική εργασία, Ρόδος

Παπαδημητρίου, Β. (2004). Περιβαλλοντική εκπαίδευση και σχολείο. Μια διαχρονική θεώρηση. Αθήνα: Τυπωθήτω

Παπαδημητρίου, Β. (2006). Η επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης ως εκπαιδευτικός στόχος.

Ανακτήθηκε από: http://www.pee.gr/new_soft/nees_eisigiseis/mer_g_th_en_iv/papadimitrioy.htm

Σκαναβή Κ. (2004). Περιβάλλον και Κοινωνία: Μία σχέση σε αδιάκοπη εξέλιξη, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο

Σκούρτος, Μ. & Σοφούλης, Κ. (2004). Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Τζαμπερής, Ν. (2010). Τεχνικές και εφαρμογές για ένα αειφόρο σχολείο: το παράδειγμα των εκπαιδευτηρίων «Ροδίων Παιδεία». 4ο Πανελλήνιο συμπόσιο Ελληνικής Εταιρείας

Παπαδημητρίου, Β.(1998). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και σχολείο. Δαρδανός. Αθήνα.

Περιβάλλοντος και Πολιτισμού «Το αειφόρο σχολείο του παρόντος και του μέλλοντος». Αθήνα

Τσιμικλή Μ. (2020). «Αειφόρος Ανάπτυξη, Τοπική Αυτοδιοίκηση και Περιβαλλοντική Ηθική», Μεταπτυχιακή εργασία, Καλαμάτα

ΥΠ.Ε.Π.Θ. – Ο.Ν.Ε.Σ.Σ.Ο, (1992). Εγχειρίδιο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αθήνα

Φλογαΐτη Ε. (1993). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Φλογαΐτη, Ε. (1998). Περιβαλλοντική εκπαίδευση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Φλογαΐτη Ε. (2006). Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φλογαΐτη, Ε. (2011). Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία. Αθήνα: Πεδίο.

ΟΥΝΕΣΚΟ (1970). «Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος», Αθήνα: Βεργάδης ή Μπεργάδης

Ξενόγλωσση

Cronbach, L. (1977). Educational psychology. Harcourt Brace Jovanovich.

Dillon, J. (2008). Towards sustainable communities: some examples from England. Εισήγηση στην Ημερίδα «Περιβάλλον & Αειφορική Αναπτυξη», Ρόδος

Gambro, J. S., & Switzky, H. N. (1996) a national survey of high school students 'environmental knowledge. The Journal of Environmental Education

Giordan A. & Souchon, C. (1991) Une éducation pour l'environnement. Paris.

International Institute for Sustainable Development, (2015), SD Timeline

HC von Carlowitz. (1713) 2009. Sylvicultura economica, 2η έκδ., σσ. 3ν-4ν, 28-29, 32-33, 68-69. Μεταφρ. Paul Warde. Δημοσιεύθηκε αρχικά στη Λειψία: Johann Friedrich Braun, 1713. Facsimile of 2nd ed., Remagen: Verlag-Kassel, 1732 Ανακτήθηκε από: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.12987/9780300188479-009/html>

Jane A. (2020). The United Nations Framework Convention on Climate change the Kyoto Protocol, and the Paris Agreement: A summary

Orr, D. (1992). Ecological literacy: education and the transition to a postmodern world. New York: State University of New York Press.

UNESCO-UNEP, (1977). Στο Δ. Καλαϊτζίδης (Επιμ.), Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΤΙΦΛΙΔΑΣ (Ι. Ψαλλιδά Ανακτημένο στις Μεταφρ.). Τεύχος 2. Αθήνα (1999 Ανακτήθηκε από: http://www.env.edu.gr/Documents/files/Basika_Keimena/Tbilisi_1977_-_GR.pdf

UNESCO (1975). The international workshop on environmental education. Final report. Belgrade, Yugoslavia. Paris: UNESCO-UNEP

UNESCO-UNEP (1987). International congress on environmental education and training. Moscow. Paris: UNESCO-UNEP

UNESCO (1997). Educating for a Sustainable Future: A Transdisciplinary Vision for Concerted Action. Report of the International Conference on Environment and Society, Thessaloniki, Greece. Switzerland. UNESCO.

UNESCO. (2005) UN Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014: International Implementation Scheme - Draft, Paris Ανακτήθηκε από: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001416/141629e.pdf>

Ιστοσελίδες

<http://climatechange.edu.gr/ti-einai-i-klimatiki-allagi/>

http://europa.eu/legislation_summaries/energy/renewable_energy/index_el.htm

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=331&langId=el>

<https://mepaa.moec.gov.cy/index.php/el/epimorfosi/arthra-erevnes-meletes>

<http://www.yype.gr/>

<https://www.greek->

[language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD&dq=](https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD&dq=)

<https://www.unicef.org/>

<https://nomosphysis.org.g>

<http://www.oecd.org/sdd/measuring-distance-to-the-sdg-targets-2019-a8caf3fa-en.htm>

<https://sustainabledevelopment.un.org/>

<https://sdgs.un.org/goals>

<https://unric.org/el/>